

The Project Gutenberg eBook of Buda halála: Hún rege, by János Arany

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Buda halála: Hún rege

Author: János Arany

Release date: December 24, 2012 [EBook #41699]

Language: Hungarian

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK BUDA HALÁLA: HÚN REGE ***

**E-text prepared by Albert László
from page images generously made available by the
Google Books Library Project
(<http://books.google.com>)**

Megjegyzések:

Az eredeti képek elérhetők innen: <http://books.google.ro/books?id=i05AAAAAYAAJ>.

Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>.

BUDA HALÁLA.

I.

BUDA HALÁLA.

II.
III.

HÚN REGE.

IRTA

ARANY JÁNOS.

A m. akadémia által Nádasy-díjjal jutalmazott mű.

Jelige:

(Ethela) Budam fratrem suum manibus propriis
interfecit... eo quod... metas inter fratres stabilitas
transgressus fuerit dominando.

Sim. de Keza Chron. Hung.

Pest, 1864. Kertész József gyorssajtónyomása, feldunaszor 13. sz.

ELŐSZÓ.

V.

Jelen költemény, a mennyiben Buda viszonyát Etelével tárgyalja, teljes egész; de a mennyiben későbbi fejlemények alapjául szolgál, csak mintegy előjátékát teszi a nagy tragédiának, mely a szerző gondolatában már megalkotva él. Annál fogva, ha talán a költői nemesis ellen kifogása lenne a bírálóknak: kéri a szerző ezt tekintetbe venni. Tudniillik e költeménynek is egy *magasb* egységbe kellvén összefolynia, nem lehetett ennek *special* egységét annyira bezárni, hogy a továbbiakkal minden kapcsolata megszűnjék.

VI.

Mi az elbeszélés ószerűen naiv formáját illeti, az nem *affectatio*. Szerző annyira s oly kizárólag jelen tárgyához tartozónak véli ezt, hogy részéről képtelen vakmerőségnek gondolna egy oly eposzt, melyben Attila szerepel, így kezdeni: „Férfiat énekelek“... stb. míg a krónikák egyszerű nyelven sok mindent el lehet mondani. Hanem ezt és a hasonlókat olvasói ítéletére bizza

a szerző.

ELSŐ ÉNEK.

-1-

BUDA KIRÁLY MEGOSZTJA ÖCSCSÉVEL¹⁾ AZ URALKODÁST.

Hullatja levelét az idő vén fája,
Terítve hatalmas rétegben alája;
Én ez avart jártam; tünődve megálltam:
Egy régi levélen ezt írva találtam.

-2-
-3-

Már Keveházába²⁾ Bendeguz megtére,
Rof³⁾ is oda szállott, jó Buda testvére;
Most Buda országol (mert ő vala közbül)
Atyja örökségén három fia közzül.

-4-

Tisza-Duna síkján, Zagyva folyó mellett,
Sátora egy dombon kék égre szökelt;
Ez vala a város, ez Buda királyi
Lakhelye, faművű sátor-palotái.

Nem szorul e város tetemes falakra,
Nagy henye kövekből nincs együvé rakva;
Az erőnek szolgál kirepítő fészkül,
Nem a pulyaságnak biztos menedékül.

Tündér palotának bizonyára hinnéd,
Melyet a fuvó szél tovalehel innét;
Mintha csak a földből kelne egy-egy ága,
Tornyosan áll s cifrán: a pusztá virága.

Onnan Buda nyáját őrzi vala békén,
Szeliden országol húnok erős népén,
Lát egyenes törvényt, mint apa, mindennek;
Űl lakomát vígan; áldozik Istennek.

Egy nap is udvarhoz rendelte a főket,
Áldozni, tanácsba, összehívá őket;

-5-

Gazdag aranyhímmel vont falu sátorban
A nagyok, a bölcsek telepedtek sorban.

Ott vala, im, öcsce Etele királyfi;
Bendegúz atyjoknak éltes daliái:
Régi Szalárd, Bulcsu; - Torda öreg-táltos,
Szömöre a kádár és a gyula Álmos.

Ott sunnyoga hátul az idegen Detre;
Nem üle jobbágyként főfő kerevetre,
Tisztessége vagyon, de magát alázza,
Hódoló mosolynak arcát lepi mázza.

Hogy mind begyülének, ezek és a többi,
Hún ágak apái, hún seregek főbbi:
Fényével a homlok mind szegül Budára,
Ő pedig ily szókat veszen ajakára:

Az öreg Istennek adassék tisztelet,
Ki hadszekerén jár magas felhők felett,
Megúzi a rosszat lángtollu nyilával,
Jókra viszont jót ad két teli markával.

Tanácsot az ember bizva mikép leljen?
Kivált maga ülvén fejedelmi helyen?...
Ide-oda lelkét úgy verdesi baj, gond,
Mint hegy tetején fa szél mentibe' hajlong.

Ki meri mondani: ezt teszem, ez jó lesz;
Községe, magamra, tisztelet-hozó lesz?
Nyilat is ellőjük - mindennapi példa -
Szél veri utjából, nem jut soha célba.

Gonosz egy ló a tett: fölveszi gazdáját,
Hagyja előbb fékkel igazítani száját;
De neki-bogárzik minden kicsiségre:
Viszi tűznek-viznek, lehajítja végre.

Egyet tudok, a mi, emberi dologban,
Hogy sükere légyen, teheti legjobban:
Józan okos mérték. Ez folyamok partja,
Mely rohanó tettek árját visszatartja.

Mértékre a kalmár javait emelvén,
Ott ül az igazság, rúdja közép nyelvén;
Mértékkal a bíró feleket juháztat,
Közöli a vágást, engedve hibáztat.

Ott az egyenesség, ott pihen a béke,
Hol lebegő sulynak más suly nehezéke;
Két összefolyó víz háborogva indul
Míg színbe verődik - ám csöndes azontul.

Emberem az ember, ki, midőn vendégem,
Sem eszik, sem iszik túl rendes elégen;
A mi nem árt, éli; a mi fölös hagyja:
Tisztos öregségben az lész neme atyja.

Engem is oly szózat - Isten szava - inte,
Nem most, de szünetlen, és már eleinte:
Királyi hatalmom választani ketté;
A régi tanács, im, most serdüle tetté.

Mért nekem, egy szájjal, dús lakomán laknom?
Azt, ki velem egy-vér, onnan kitagadnom?
Bíró ha itélnék, kalmár noha mérnék:
Ilyen igazságot tenni bizony félnék.

Nem csökken az által húnok birodalma,
Hogy kétféle oszlik tetején hatalma;
Még terepélyesebb a fa, ha két águ,
Noha egy sudar tán nagyobb magasságu.

Hatalmom telijét im hát ma kiöntöm,
Etele öcsémet királyul köszöntöm;
Két víz rokon árja így léssen egyenlő,
Igy, tartani egymást, két suly elegendő.

Nem gondolom azzal fénynek apadását:
Egy fáklya tüzeről ha gyujtani mását;
Atyafi osztályban láng nem fogy a lánggal,
Sőt ragyog a kettő még telyesb világgal.

Én a sokaságot bírni tudom békén,
Te, mint hadi ménló kürtre riad fékén...
Légy te, öcsém, a *kard*; én leszek a *pálcza*;
Isten a jó tettet jóval koronázza! -

Igy szólva, felállott, s derekáról Buda
Nyujtá dali kardját Etelének oda.
Helybehagyák ott mind bölcs szavait, tettét,
Mivel öcscsét nála jobban is szerették.

Akkoron áldozni, vér-esküre mentek
Buda, Etel, és a többi tanács-rendek;
Áll vala udvarban megrakva nagy oltár,
Feltüzve a szent kard legtetején volt már.

-10-

Onnan imás szókkal ősz Torda levette,
Előbb Buda karján ereit pedzette,
Aztán Etelének szögze hegye fényét,
Vére ugyan verte a gyula edényét.

Majd tiszta fehér mént, kin nem vala szeplő,
Kantár soha nem tört, nem nyugöze gyeplő -
Ilyen lovat ólból pányván kivezettek,
Onnan, hol az oltár szent állati ettek.

Kardját az öreg pap kés módra fonákul
Markolva döfé, hol rengő szügyi tágul,
Messze kirántotta szablyával a vérét;
Bíbor szalag oztán tarkázta fehérét.

Összerogyott a ló. Most a garabonczok⁴⁾
- Mint keselyü had gyül taglani uj konczot -
Bőrét lefeszíték, johait⁵⁾ fölmetszék,
Nézni a *nézőknek*⁶⁾ oltárra helyezték.

-11-

Akkor sem a táltos, sem más jelek-őre
Isten igazságát nem látta előre:
Nem látta, hogy e nap véres napok atyja,
Még a maradék is gyászolva siratja.

Örömmel a máglyát a gyula meggyujtá,
Láng lobogó nyelvét nagy egekre nyujtá;
Körben-karikában zendült magas ének,
Gerjedve hatalmas tülkök felelének.

Színborral edényét Szömöre oszlatta,
Izlelni előbb is Buda hősnek adta;
Csend vált egyszeriben a daliák nyelvén;
Ő pedig így kezdé, poharát emelvén:

Had ura, im hallj szót, kinek neved ISTEN!
Igaz nekem úgy légy, mint igazán eskem:
Hogy e mai *szertől* soha el nem állok;
Etele öcsémmel visszat nem csinállok.

-12-

Serleg telijéből most oltárra önte,
Lenditve kicsínyég, társára köszönte:
S ivott valamicskét. Öcsce azonképen
A nagy örök esküt imádkozta szépen:

Hadak ura, Isten! az enyém is halljad!
Soha te ne segélj, ha cselekszem olyat,
Hogy e mai *szertől* valaha elállok,
Jó Buda bátyámmal visszat ha csinállok.

Erre ivott ő is. Azzal kavarintá,
Mind a maradékot oltárra zuhintá;
Serczegve a zsarát füstöt vete tőle,
Vérharagos lángok csaptak ki belőle.

Megdöbbene Torda. Hanem oztán másra,

Fordultak az elmék vidor áldomásra:
Éjfélig örömmel ittanak és ettek,
Hogy Buda és öcscse ilyen osztályt tettek.

MÁSODIK ÉNEK. DETRE TANÁCSA.

-13-

Másnap az esztendő tavaszi reggele
Jó hún daliákra mámorosan kele;
Künn ragyogott ég föld fénye, vidámsága:
Benn küzd vala köddel az elme világa.

-14-

-15-

Künn már az arany nap sugarát elönti,
Mint páva ha büszkén tollait berzenti;
Szóke fodor felhők, hattyúi az égnek,
Úsznak vala tükrén a mennyei kéknek.

-16-

Tiszta az al-lég is, mintha üveg lenne,
Messzire a látás föl nem akad benne,
Reggeli szellőcske mosdatja hús árral,
Csillan imitt-amott repeső bogárral.

Ám jó Buda mindezt, a sátor eresztül,
Látja, miként felhőn, nagy poron keresztül;
Az arany idő is neki halott-sárga,
Visszás neki Isten gyönyörű világa.

Benn pedig elméjét friss gond veri, hajtja,
Marczona józanság hidegen csúsz rajta,
Vád neki a mit tett, bánja ha mit nem tett:
Úgy rémlik előtte, minden dolga büntett. –

Ímmost jöve hozzá Berni vitéz Detre,
Reggeli szokásból, kora üdvözletre;
Látta nehéz kedvét, hamvahodott képét:
Okosan kérdezte ura egészségét.

-17-

Azután elkezd, szót szóra felelvén:
Terem a bölcs íge koros ember nyelvén:
De, ki állandóan be is váltja tettel,
Azt fogom én hívni nagy bölcs nevezettel.

Tegnap a mérséket ételben italban
Bölcs szóval ajánlád, nem volt panasz abban:
De ma fejed bánja, csikorogsz utánna,
S ha kinek beszélnéd, mosolyogva szánna.

Megkövetem arról királyi személyed,
Szabadon szólásom' gonoszra ne véljed;
Hú szolgád vagyok én, az voltam atyádnak:
Harmadik öltő már, hogy a hunok látnak.

Mert, hogy Keveházán, Tárnok vize mentén
A nagy csata megvolt, Czezimornál szintén:
Elborított minket tetemes nyíl, kopja;
Bendeguz atyádnak lettem hadi foglya.

-18-

Szolgállak azóta. Azelőtt, megvallom,
Gyülöltem, a hunnak ha nevét is hallom;
Tűz-víz e világon nem oly eskütt ellen,
Mint vala hún és gót egymás faja ellen.

Legelébb Tárnoknál víttuk a fő harczot,
Völgyébe ledönténk sok barna hun arcot,
Jó Keve nem volt már, nem Kádosa, Béla:
Még egyre világolt szász Detre aczéla.

Akkor megütének újfent Czezimornál,
Bendeguz alátört Hunbércz ködös ormán,
Nyila itt van most is, csontomba temetve:
Azóta nevem lón: vashomloku Detre.

Birkoztam atyáddal erejim fogytáig,
Vérem apadtáig, inam szakadtáig;

Vége kezét nyujtá, ő az aczél marku;
Tetszett énnekem a becsületes alku.

-19-

Nem adott el rabbá hadi szolga képen,
Kótyára hunok közt nem ereszté népem;
Udvara közzé vőn fejedelmi sorral,
Szolgálni tanácscsal engede és karral.

S a honja-veszett nép, régi szabad gótok –
No hisz' az is megvan, no hisz' az is boldog;
Szárnyad alatt békén gyarapodva élnek;
Nem töri a járom; jól vannak szegények.

Én hát ennyi jóért ne fizetnék jóval?
Míg bírtam, erővel, – mig lehelek, szóval?
Bendeguz is gyakran, Rof is bekívánta
Vén Detre tanácsát; soha meg se' bánta.

Neked is azt mondom (terhedre ne essék):
Bolond szeren indult amaz új bölcsesség;
Mert valamint józan szavaid el-etted:
Olyan vala tegnap az a másik teted.

-20-

Mértékre imbolygott a beszéded rudja,
De, a mit cselekvél, dőre, hebehurgya;
Nyilad is ellótted, vaktába', sebessen;
Paripádra ültél: vigyázz, le ne vessen.

Micsoda tanács ez – ember ilyet halljon! –
Az egy birodalom két főt hogy uraljon?
Féked egyik szárát hogy kibocsásd kézből? –
Soha, soha nem költ józan okos észből!

Mert vajon egy lóra két nyerges teszünk-e?
Két lovas egy nyergen tud-e ülni szinte?
Két törnek is, ugy-e, nem elég egy hüvely? –
Micsoda ész volt, hogy ilyen dolgot művelj?

Tagot is embernek párjával az isten,
Ada csupán egy főt, urrá egész testen;
Egy daru, ék csúcsán, a falka vezére,
Méhraj is indul csak egy anya röptére.

-21-

Ez a világ sorja. De te, bölcsebb mint az,
Te a dolgok rendén egyet csavarintasz;
Neked írott könyv is hazudik *rovásra*,⁷⁾
Hiú mesemondó az üdők tanácsa.

Nem szegte hatalmát Hunor ősidő ketté;
Utána fia Bor ilyen osztályt tett-é?
Keve, Kajár, Béla, bölcs Keled és Dána
Egy helyet egyenkint megültek utána.

Igy Apos, így Zombor s valamennyi előd
Zengő szavu dalban forog a nép előtt;
Igy Bendeguz és Rof, kit te nyomon váltasz:
Egyedül bírál mind hunok országát az.

De te, bölcsebb mint ők, (visszafelé véljed)
Megfelezéd tennap királyi személyed:
Boldogtalan! ebből nagy leszen a kár még:
Hús, vér az öcsédé: te maradsz az árnyék.

-22-

Nem vádlom öcsédet: szive hozzád hajló:
De nyugtalan, ádáz, mint harci szilaj ló:
Az is megural, ha bátran töri féked;
De ha kezéd gyöngé, nekivadúl, s véged.

Örölsz, hogy ez osztály atyafi jóságból –
Ne hidd! mivel esett hülye gyarlóságból;
Mint a hajós (mondják), ha támad a vihar,
Engeszteli önként becses marháival.

Megfogyatád önkint hatalmod egészét,
Hogy a fele' árán megváltsd fele-részét;
Boldogtalan! itt nincs feles osztályban mód:
Feljött az erős nap, halványodik a hold.

Ne adja, hogy érjem, Isten, e baj végít:
De vér foly ez alkun, sok foly ezen még itt;
Ne adja tanulnod a temagad kárán:
De ha áldozat kell, te leszesz a bárány.

-23-

Engem a nagy vénség tart egyedül búra,
Nyúlik erőtlen, mint nyilak ázott húrja;
Mint tücsöké pusztán, gyenge szavam zümmög:
De, a mi veszendő, nem fordíthatom meg. -

Igy zárta beszédét fejedelmi Detre.
Soká Buda nem lelt ép szót feleletre;
Mint sas fészkebe ha idegen sas szállna:
Verte vadul szivét az ijedség szárnya.

Végre süket hangon, mely kétfele vásott:
Mit tegyek?... im késő, mondotta, tanácsod;
Sok is a bánatra, de kevés a tettre.
Most közelébb hajlott Berni okos Detre.

Őrizd magad, ugymond, Etele hirétül:
Azzal Buda romlik, ha Etele épül,
S mely röpülő szárnyát terjeszti nevének,
Lészen neked, ugy tudd, halottas az ének.

-24-

Őrizd magad attól, gyenge szived' lássa;
Félelem a gőgnek itató forrása,
Azzal veri szomját, növeli ártalmát;
Míg bátor eszesség letöri a szarvát.

Ketten uralkodtok: ő annyi, miként te:
No hát ne legyen több, vigyázz elejénte;
Színig ugyan tartja folyamot is partja:
De ha nő egy ujjnyit, messze kicsap rajta.

Két férfi birokban egyenlőn vetekszik:
Nehezen kél a ki egyszer alul fekszik;
És hegy tetejéről a kő ha megindul,
Le az aljig oztán nem áll meg azontul.

No hát eleinte szemesen ügyeljed,
Hogy el ne szorítsa közös ülőhelyed,
Mert sanyarú lesz majd ülni kicsiny szélen,
S visszakapaszkodni földre-bukó félen.

-25-

Atyafi jóságból, puha békességből,
Oda ne is engedj semmit a tiédből;
Mert mikor az ijznak enged egyik szarva,
Félrerug a másik, noha nem akarja.

Nem mondom, öcséd is gonosz akarattal -
De bizony rád nő, ha gyengének tapasztal;
Viszi saját kénye, rohanó dagálya:
Mint ha szelet fogván megered a gálya.

Im eleget mondék. Te fogadd tanácsom.
Tartok, nehogy itten Etele meglásson.
Szeretem én őt is: de Budát meg féltem,
Mert messzire látó öreg időt éltem.

Ily szóval az agg hős elmene dolgára,
Hagyván Buda lelkét hánykódni magára;
S hánykódik vala ez, mint habon a csónak,
Forgatván elejét és végít a szónak.

HARMADIK ÉNEK.

A TANÁCS VISSZÁJA.

-26-

-27-

Még Budaszálláson Etele is múlat,
Ott tartja vigasság és rokon indúlat;
Buda egyik legszebb palotáját lakja;
Nem is igen készül haza Etellakra.

-28-

-29-

Veszi hegyes tőrét, az aranyos metszőt,

Puha rózsafába levelet ír, tetszót,
Szeretetből írja, szeretetből küldi,
Szerető kívánság gondolata szüli.

-30-

Irja Ildikónak, Aladár anyjának,
Valamennyi között első asszonyának:
Udvara díszével fejedelmi társa
Vigadni siessen, föl Budaszállásra.

Buda neje, Gyöngyvér⁸⁾ is sürgeti jöttét,
Hogy Aladárt lássa, első fi-szülöttét;
Ő maga is sínli, hogy távol a gyermek,
S messzi van egymástól lobogó szerelmek.

Íme az esztendő tavaszi zöld színben
Újulva köszönt bé, csupa öröm minden;
Etelének is most esztendeje fordul:
Tavasza megnyílt, szive-teje csordul.

Örömmáldomásra, írja, hogy e végett
Fölveri hadastul az egész hun népet,
Veri elébb vadra, aztán lakomára:
Hova édes társát szerelemmel várja.

-31-

Sátora nyitjánál most álla meg épen
S örül Detre vitéz, leli jó kedvében;
Görbe szikár testét kardon alig vonja;
Hanem a beszédet ügyes észszel fonja:

Beh jó, kinek (ugymond) szolgál az egészség,
Barna piros színben a férfiu épség;
Ki érzi, jövődő számos fiak atyja:
Jó kedve az ollyat soha el nem hagyja.

De az öreg ember csak tövis az ágon,
Látja, hogy ő nem kell ezen a világon,
Ide-oda zsémbel, zörög mint a haraszt;
Érzi, hogy oly vendég, kit senkise' maraszt.

Engem is itt únnak - érzem, tova hínak;
Örömet lennék már vendége Odinnak:⁹⁾
Vada húsát enném, méhsört vele innám,
Háza előtt a bajt ifiodva vínám.

-32-

De talán engem már itt feled a Norna;¹⁰⁾
Velem egy ívásu senki nem él korra;
Fiaim a harcban, kedves unokáim
Elfogytak előttem, Bendeguz csatáin.

Oda vannak mind, mind; szanaszét hevernek.
Lettem magam újra másodszeri gyermek;
Mint gyerek a bölcsőn néz csak tehetetlen:
Nézem a világot elfolyni felettem.

Karom agg; de látni, azt eleget látok:
Sokat a mi volt már; keveset ujságot;
Mert nem is új nékem e világon semmi,
Kire más példát ne tudjak elővenni.

Láttam, hogy a nap, hold, az örök menny sátra
Ma is az, ki tennap, s ama kéklő Mátra:
De az ember dolga soha nem állandó,
Keze-műve pusztúl, maga is halandó.

-33-

Láttam hiu voltát emberi dolognak,
Hamari felhágtát, hamar estét soknak;
Királyok elestét, birodalmak vesztét:
Diadallal kezdték, czudarul végezték.

Láttam arany béke zavaros bomlását,
Mialatt még iszszuk vala áldomását:
Nosza most, kard-ki-kard! haj-előre, kopja!...
Vértől csurog a nép eskütevő jobbja.

Igazat én láttam fordulni hamisra,
Drága nemes gyöngyöt éktelen kavicsra;

Méhsört savanyúvá, örömet is bűvá,
Bátor bizodalmat riadó gyanúvá.

Atyafivér vizzé, sőt epe-méreggé
Hogy változik átal, ezt látom örökké;
Ez vagyon áruló, sese-susa szóktól:
Őrizd magadat te a fülbesugóktól.

Mert az ilyen szó bont tömör egyességet,
Vékony repedésbe feszíti az éket,
Feszegeti halkán, míg hasad és szétdül:
No tehát őrizkedj' afféle beszédül.

Budának is én ezt mondom vala szinte,
Mert nálad idősebb, nem is oly őszinte:
Koros ember gyengül, rebeg az mindentül,
Egy kicsi szellőre talpig összerendül.

Mert fél az erőstől titkosan a gyenge,
Maga gyarlóságát teszi mindég szembe;
Gondja vadul víraszt a derekabb társon;
Ki ártani tudna, nem hiszi, ne ártson.

Dícsérnek előtte: neki már az is seb;
Azt méri titokban, mennyivel ő kissebb;
Csak azon fojtódik, csak azon evődik:
Híred szele, füstjét leveri a földig.

Nem sejtet-e már is Buda elváltoztát
Mióta királyul fényét vele osztád?
Szeme rézsut pillog; huzza magát vissza;
Még a vidám bort is hallgatagon iszsza.

Neved árnyékát ő azelőtt is félte:
Buda jó bátyádnak bús gondra növel te,
Gyermek korod óta, hogy az első haddal
Szájára vön a nép, szárnyára vön a dal.

Bokros csemetéjét fájlalta nevednek,
Hogy örege, ifja sűrűn emlegetnek,
Sokat emlegetnek, szeretve szeretnek;
Szeme-fénye lól már az egész nemzetnek.

Szeme-fénye másnak, az övében szálfka,
Lettél, akaratlan, szomorú vaksága:
Szárnyát maga fosztá, erejét megosztá,
Féltiben a félőst tette nagyobb rosszsa.

Ki méri egyenlőn, omló vizek árját?
Péczére ki szabja levegő határát?
Fényt hova és meddig a nap is áraszson? –
Az menjen, uralmot, birodalmat osszson!

Nem is a szeretet, atyafi szent hűség –
Szülte csupán tettét puha kislelkűség:
Ha nem teszi is fél, ha teszi is bánja:
Ujját lemetélvén, most visszakivánja.

Ha még csak az ujját: azt kicsibe venné.
Lettet azonban már ki tehet létlenné? –
Ezért szive búval, teli sok gyanúval,
Mint nyárfa rezeg, bár szellőcske se' fúvall.

Tudom, szeretetben hozzá te vagy édes;
Nagy lelked a húnok közt példabeszédes;
Szavad is már eskü: hát még hited oztán!
Nem változik elméd Buda elváltoztán.

De soká dörzsölve asszu fa is gyúlad:
Hamarább ennél az emberi indúlat;
Kivált ha örökké: „Buda így, úgy...” hallod:
Isten maga volnál, mégis megsokallod.

Lám mondom azért, hogy sziszegő kigyótól,
Tarts, mondom, örökké a fülbesugótól:
Buda szavát hordja, maga is megtoldja:
Mit összekötétek, sima kézzel oldja.

Akarsz Buda hőssel meglenni királyul:
Ezt adom a szóhoz, szavaim zártául:
Nem fér soha vele az egész Etele:
A mi valál eddig, légy ezután fele.

A mi dicső és jó, azt közösen oszszad,
Egyedül te inkább elbirod a rosszat;
Igy vele tán megférsz urasága székén,
Bár senyved a nagy szív a türelem fékén. -

-38-

Szóla; de bölcs észszel Detre bolondul járt:
Etele arczától megszőrnyede mindjárt:
Szeme a villámot kegyetlenül ontja,
Maga fojtott szóval, fenyegetve mondja:

Nem tudom, Odinnak asztalához ül-e,
Kit felakasztottak magas ösztörűre,
Sátorom elébe, törvény szava nélkül,
Ronda repesőknek útálatos étkül.

Hanem azt az egyet mondom, öreg, néked:
Úgy verd ezután is közibünk az éket,
Palotám küszöbjén ugy lássalak itten:
Hogy szőrnü halált halsz. Meglesz, bizony Isten.

Össze az agg ember rogya két térdére,
Kegyelmet urától szava miatt kére,
Csókolta ruháját, bő köntöse alját,
Könnyel potyogatta bársonyos aszalyját.¹¹⁾

-39-

Hogy ő nem akarta, nem is ugy gondolta,
Szót nyelvire a szó hebehurgyán toltá;
Öreg ember csácsog, hamar ád tanácsot,
S ha beszédnek indul, nem tudja, mi már sok.

Hogy Bendeguz és Rof élő tanu benne -
Azaz, élve mindjárt bizonságot tenne:
Volt-e hunok iránt ő valaha rosszal,
Tettben avagy szóban valamely gonoszzsal.

Ily mentség ajakán rebegett a vénnek.
Megesett nagy lelke bátor Etelének,
Haragja lohadton meglöhada, s fenkölt
Szive nem tűrhette az alan' fetrengőt.

Állj fel, öreg - monda, lábára segélvén -
Megvertelek, ugy-e, fene szókkal élvén?
Nem bántalak immár. Eredj tova bátran:
Nincs tiltva előtted ezután se' sátram.

-40-

Buda vérem felől a mit elérhoztál,
Abba' lehet jó is: nyugős az ily osztály;
De, ha magát gyózzván az erősebb enged...
Mondom, öreg, nincs mért úgy félteni minket.

Ezzel ereszté el a szász nagy Etele.
Eszébe jutott most Ildikó levele,
Köti hún-kötéssel¹²⁾ cifra selyem tokját,
Maga és az asszony tudja csupán bogját.

Köti óhajtással. - Detre pedig mégyen,
Sárga fakó színét tüzezi a szégyen:
Gógös Etel, jó, jó! Ha nehezen, mégis -
Dörmögte magában: lám, bent van az ék is!

NEGYEDIK ÉNEK. A VADÁSZAT.

-41-

Parancsol a húnok ifiabb királya,
Kard az egész földet véresen bejárja,
Fegyverviselő nép mindenki felüljön,
Buda szállására, hadi szerbe gyüljön.

-42-

-43-

S indul az ádáz kard, mintha tüzes villám;

Karikáit a hír hányja, mikép hullám;
Adja tovább a jelt, ki belátja távol:
Viszi lovas ember, az is lóhalálból.

-44-

Mint rengetegen fut zaja robbanásnak,
Veti tovább erdő, bércz, öböl egymásnak,
Itt elhal, odább még csak azután gerjed:
Tanyára tanyáról a hír szava terjed.

Egy nap elég, kettő - de bizonynyal három,
Hogy kint legyen a kard a messze határon;
Körül a szomszédság valamennyi reszket:
Vajh, kire a szörnyűk mostan fegyverkeztek!

Ámde hunok földjén meleg öröm pezsdül,
Felzajlik az élet, mely pang vala restül;
Mint reggeli hús viz tunya álmos arczra:
Oly léleküditő e kiáltás: harczra!

Ott régi kaland jut eszibe a vénnek,
Mellyet maga is már feledett s az ének;
Holt sebhely is érez idő változásán:
Emlékezet újul hadi hír hallásán.

-45-

Ott férfi nyugodtan lát hadi készséghez,
Szól komolyan, ritkán, annál többet végez,
Paripát fényessé, fegyverit élessé,
Teszi sok szerszámát nagy rettenetessé.

De a fiatalság, mely harczra szokatlan,
Békés Buda évin nőtt fel tanulatlan,
Mint büszke csikó-mén, ha ereszti jászol,
Tör, ront, szalad, ugrál, ide-oda gázol.

Otthon a fehérség sem dolga-felejtő,
Sürög a kezében tarka színű fejtő,
Hímzi ura szűrjét, szép tiszta ruháit;
Titkon eped, könnyez, férje után áhit.

Még a gyerek is mind háborukat majmol,
Nádparipán nyillal, kelevézzel bajmol,
Kard, paizs a játék; vele alszik, ébred; -
Így felabajgatta Etele a népet.

-46-

S már Budaszállásán gyűl a sereg össze,
Körül a sík pusztát lepi sűrűn, messze;
Annyi hegyes sátor terem a fris zöldben,
Mennyi vakond-túrás nincs puha mezőben.

Kin hogy Buda bajnok körül eltekintett,
Meddig szeme látta, be se' látta mindet:
Jobbra fejét s balra komolyan hintálván,
Mond az öreg zásznak, vele együtt állván:

Én nem tudom, e nép mire gyűl mostanság,
Avvagy mire véljem Etele parancsát:
Tudtomra körösleg vagyon áldott béke,
Nincsen is a húnnak sehol ellensége.

Máskép se javallom, igazat megvallván,
Mert enyim a pálcza, most, béke uralmán,
Népemet a nyájtól zaklatja hiába,
Elegyíti harczát békém poharába.

-47-

De micsoda harcz ez, mely vakon így lázad?
Gondolom ez játék; afféle vadászat;
Mint öreg embertől hallani még helylyel,
Hogy apáink néha éltek ilyen csellel.

Hanem, attól tartok, ő teszi, ő bánja:
Másszor a had nem gyűl, ha megint kívánja,
Akkor se', ha fegyver igazán kell majdan;
Így Etele csúfra maga marad bajban.

Erre az ősz Detre: No no! - halkal inti,
Tudja öcséd, mit tesz; hogy kedve szerinti
A népnek ez ujság; s gyülekezvén hadra,

Örömebb fordul lakomára, vadra.

Nem csoda, e játék ha neked nem tetsző,
Meglásd, mire vége, milyen ember lesz ő;
És te magad kérde: „Buda király hol van?
Csak üres árnyékát taposom a porban.“

-48-

Ily szócsere lőn ott. Hanem Etelének
Mi gondja ezekre s valamit beszélnek;
Ő kora hajnaltól paripán ül estig,
Ő legelőször kél, legutolszor fekszik.

Hadait fárasztja, töri a mezőben,
Déli napon úgy, mint viharos időben,
Ő maga legtöbbet ázik, alél, fárad,
Hosszu sovány börtben szomju inye szárad.

Rendeli a népet zászlókba nemenkint,
Külön ismét osztja, szedi fegyverenkint;
Hét nemet így állat, régi szokást nézve,
Mind a hetet oztán szeli több uj részre.

Sereg ott seregből csapatonként válik,
Dárdavetőt, íjászt külön egybeállit,
Lovagot külön csap kaszás szekerektől,
Vár-bakoló eszközt másféle szerektől.

-49-

Kürtszóval egész nap gyors rendre kaptja:
Kiki szabott helyét mint nyíl odahagyja,
S vissza megint fusson egy bizonyos jelre;
Zavaros bomlásból rend legyen egyszerre.

Kürtölteti: „nemre!“ – akkor a nép oszlik,
Hét nagy egész törzsbe, neme szerint, foszlik!
Kürtölteti: „hadra!“ – ekkor az egyféle
Fegyver külön indul maga tett helyére.

Mint olaj a vitzől, bár összevegyítnék,
Elvál, maga társát felkeresi mindég;
Úgy Etel is bármint seregét zavarja,
Helyre legottan gyúl, mihelyest akarja.

S mint elegyes kártyát csuda szemfényvesztő
Más rendbe varázsol, ha lecsap a vessző:
Etele azonkép hadai forgását,
Keze intésével intézi varázsát.

-50-

Néha ugyan történt, hogy – mint anya végett
Egyedül két nyáj közt kicsi bárány béget, –
Valaki nem lelte, hol az ő állása:
Jaj neki, hogy útban Etele meglássa!

Van úgy, az egész nép, mint vert had, elomlik,
Száguldva mezőben szanaszét iramlík:
De, mikép nagy foltja sereges madárnak,
Mind sorba verődnek, mielőtt leszállnak.

Van, hogy egész tábor kapu módra fordul,
Minden csapat éllel meredez a sorbul;
Mint gyermeki játék – csürcsavarintóban,
Sarkon forog egy vég, más szilaj ugróban.

S valamint jó béres kezében az ostor:
Megkanyarul hosszan néha egész had-sor,
Közepin hurkot vet, gyors vége kipattan:
Megérzi bizonynyal, kire majd ez csattan.

-51-

Igy a király napról sergét töri napra;
Néha meg álmából éjjel veri talpra,
Esteli éhomra falatozván máskor,
Megriad a kürtzó, első harapáskor.

De, ha nehéz munkán sanyarta eléggé,
Hagy pihenőt közben; becsüli vendéggé;
Bő hússal üdíti, jókedvü itallal:
Ki gondol ilyenkor testi viadallal!

Sok legelő nyáját terelik a pusztán:
Ha levágnak egyet, jó második oztán;
Igy rendre gulyáit a nagy sereg éli,
Ura gazdagságát jóllakva dicséri.

Nem is emlegettek ott egyebet nála,
Etele a húnok igazi királya;
A legutolsó is érzi magát jobbnak:
Etele nagyságán gondolja nagyobbnak.

Büszkén valamennyi érzi a hún ember:
Hogy, ki vala csepp víz, ő ezután tenger. –
Így Etelét, mondom, sokat emlegették;
Buda király meghalt, tán el is temették.

És bizony akkor már csak Etelén álla,
Maradni a népnek egyedül királya:
De hite nem szellő, s nem nyil, melyet ellő;
Jó Buda bátyjához szereteti kellő.

Azért, mikor a nép immár keze alatt
Betanult eléggé, mint a parancsolat,
Hadait állásban hagyja kívül rendén,
Maga szól Budának, palotába menvén:

Bátya, ne vedd tőlem e hadi cselt zokon!
Titkomat elzárni vala méltó okom;
A mit adál kardot, néztem, ugyan jó-e?
Megforgattam, ugyan harcolni való-e?

Jól vág. De te mostan jövel és szemléljed,
Mutasd a seregnek királyi személyed;
Háboru nincs, mondjad, de vadászat s béke:
Teli nemes vaddal a Máttra vidéke.

Szóla, erős kézben melegítve jobbját.
Elméje Budának hányta ezen habját,
Nem tudta, mitévő legyen e dologgal?
Míg Detre kacsintva vágott neki loppal.

Akkor pedig öcscsét bízván megölelte,
Szeme könybe lábadt, repesett a lelke;
Sátor elé mindjárt vezeték fő ménjét,
Mutatta hadának királyi személyét.

Egyszer a had s kétszer Buda szaván forga,
(Öcscse, mi jelt adjon, sugván neki sorba');
Seregek bomlását szemlélte csodával,
Mellyet maga intéz jeladó jobbjaival.

És nézni tovább még volna talán kedve:
Hanem abban hagyta, csúful megijedve,
Mikor, vele szemben, megeresztett kantár,
S hegyezett kopjával, tör vala egy dandár.

Négy lépésre a had, mint szikla, megállott;
De Buda lelkében gyanu felvillámlott
S megfutna bizonynyal, ha Etel nem tartja,
Maga is ott állván, s mosolyogván rajta.

Még sem vala kedve játszani több harczot,
Szégyelte is ezt az iménti kudarcot;
Fenszóval a béke örömét tudatta,
Szájába miképen Etele hős adta.

Hallván pedig a nép hirtelen a békét,
S hajtani hogy meg kell a Máttra vidékét:
Elkezde hadastól ujjongva nevetni,
Etelét ujjongva hosszasan éltetni.

Egy szörnyü kiáltás lőn az egész tábor,
Még a siket föld is rendült bele távol,
Meghallotta nevét az is új urának:
Etele, Etele, Etele királynak.

Ő pedig áldozván lakomát a haddal,
Másnap elindítá kora pitymalattal,

ÖTÖDIK ÉNEK.

FOLYTATÁS.

-56-

-57-

Ildikó azonban feljöve, mint hajnal,
Rózsa telyes képpel, szőke arany hajjal;
Jöve napkeletről, hol a hajnal támad;
Fénye, vidámsága Etele urának.

-58-

-59-

Lágy hintaja himbál szelid paripákon,
Maga henyél selymes, dagadó párnákon;
Mellette, a kasban, Aladár ficzánkol,
Atyja-felé örvend, szeme, arcza lángol.

-60-

Két felül a hintón s két sorral utána
Léptet az udvarnak száz-száz deli lyánya;
Földet söpör úszó fátyoluk szegélye,
Arczokat ingerli a lovaglás kéje.

Mint a hadak útja¹³⁾, vegyesen csillaggal,
Szeli az ég boltját gyöngyhímű szalaggal:
Ugy lepi átlátszón a földet uszályok,
Közzüle ragyogván csillagszemű lányok.

De arany és kő is ragyog ottan drága,
Lovakon a szerszám futosó világa;
Szélyel az árnyékba fénye lövell tüzként,
S vissza, ha nap ránéz, meri nézni büszkén.

Görbe tevék hátul, mint oriás lúdak,
Libegő járással hosszú nyakat nyútnak;
Kincs vala, kincs-érő, azokon terhelve,
Sátornemű, szőnyeg, drága szövet, kelme.

-61-

Ezután a szolgák, barna vegyes sorral,
Mint valamely árnyék, húzódtak a porral. –
Kit, a hogy elmondám, sátor alól végre,
Szemlél vala Gyöngyvér, Buda felesége.

Nézte alattomban, sátora szűk nyitján,
Állva belül vastag, lefolyó kárpitján;
Puha kezecskéit összecsapá rajta,
S akaratlan egy szót száján kiszalajta:

*Ki hát ez az asszony? miféle királyé?...
Mintha nem is volna, több nála, királyné!
Ő pedig az volna, született neméből,
S nem tegnapi pille Buda kegyelméből!*

Etele pedig már ölben Aladárját,
S bévitte karöltve maga édes párját;
Szélyel a lányokakat palotába küldvén,
Igy monda nejének, vele szembe ülvén:

-62-

Beh szép vagy, öröm vagy, én gyönyörűségem!
Bizony, annál is még szebb vagy te ma nekem,
Mikor első izben palotámba jöttél,
Világ szép asszonya, te az enyim lettél.

Akkor is ám kérők hada gyült miattad,
Noha első férjed' sápadva sirattad;
Vitéz fejedelmek, világi levanték
Kincses ajánlással szerelmök izenték.

De te, gyermek-özvegy, Szigfrid után sirtál,
Másnak szerelemre soha meg se' nyitál;
Valamint a bimbó vissza ölét zárja,
Ha korán-hév napnak elhagyta sugárja.

Te is úgy maradtál napod kora szüntén,
Hervadva szerelmed hamari eltüntén,
Mielőtt még tudtad, igazán tanultad:

Úgy kelle siratnod valamint elmultat.

-63-

De mióta lettél édes feleségem,
Minden ölelésre gyönyörűbb vagy nékem,
Mert szép ködös arczczal, könnyeborult szemmel –
Legszebb pedig a nő piros szerelemmel.

Nyílj hát, telyesedjél, én rózsavirágom!
Boríts leveliddel, puha boldogságom!
Szívja soká, szívja szép ajkad ez ajjak!
Kedvem lenne ma, hogy öleden meghaljak.

Nem felel az asszony semmit ezen szókra,
Csak tüzes orczáját engedi a csókra,
Félig nyílt szemeit, piczi gödrös állát,
Gömbölyü két karját, síma fehér vállát.

Így múlatozának egymás örömeiben,
Valamíg a hév nap dele járt az égen;
Paripáktól ekkor Aladárt behozták:
Szerelemben azt is majd kétfele oszták.

-64-

Fel, magosan, apja dobta kicsiny terhét,
Kaczagott a gyermek, s lihegő: „egyszer még!”
Anyja pedig szemmel kísérte ijedten,
Mégis azért büszkén, hogy fia nem retten.

Majd apja, emelvén keze' paizsára:
Nőj nagyot – elkezdé – hunok nagy királya!
És – mint fiatal lomb fedi törzsökét el:
Híred az enyémet árnyazza sötéttel!

Igy szóla; s az asszony sírta örömkönnyét.
Azután választá ragyogóbb öltönyjét,
Mert ideje volt már Gyöngyvérhez is menni,
Nagyobbik-urához¹⁴⁾ illet beköszönni.

Ajándékit elébb küldé bizonyostul:
Három teve terhét, csuda állatostul,
Mint déli honukból hozták vala nem rég
Lágy Perzsia gyapját, hindu szövött selymét.

-65-

Így azután mentek Buda hóshöz átal,
Hol fennlaka díszlik faragott korláttal;
Jó Buda Gyöngyvérrel sietett eléjük,
Gádor előtt várta királyi személyök.

Hamar a két asszony szeme összevillant,
De csak a míg ember frissen egyet pillant,
Hidegen egymásnak azalatt benyelték
Ruháit, alakját, egész teste-lelkét.

Akkor Buda nője messze kitért karral –
Fogadá vendégét nagy csók-zivatarral,
Ilda is ágyának örvend vala szintén,
Szavainak mézes csemegéjét hintvén.

Majd Aladárt Gyöngyvér kapta megint öle;
(Bútt emez a csóktól, helyét letörölve;)
Dícsérte milyen nagy, dícsérte milyen szép;
Boldog anya – mondá – fiad oly igen szép!

-66-

Megveri nézéssel szemem, attól félek.
De jer palotámba, mi legyünk testvérek.
Mondván, bevezette. Utánok azonnal
Mene a két férfi, nyájas nyugalommal.

Akkor Etel, látván Buda nője tettit,
Micsoda jóssággal szeretik szerettit,
Nagy szive örömmel telyesedék rája,
S így szóla, előre mosolyogván szája:

Hej, mire gondoltam én eme hadköltést!
Asszonyainknak, lám, szerzek időtöltést,
Lengő sátor alatt, hús Mátra berekben,
Valamíg a hév nap nyári tüze rekken.

Nosza hát induljunk hajnali harmattal,
Udvari népestül, az egész nő-haddal,
Lássák a vadászat riadalmas sorját,
Ülvén lakomával büszke vadak torját.

-67-

Tapsolt az örömtül Buda felesége,
Buda sem lelvén szót hamar ellenébe; -
Lovalák az udvart nagy bontakozásnak,
Hogy hajnali hússal megeredjen másnap.

Ott eleven sürgés mindenfele pezsdül,
Göngyölik a sátort rúddal, czövekestül,
Szőnyegetek szednek, drága vagyont, össze,
Térdelik a málhát, ügyesen kötözve.

Arany-ezüst készség van egész halommal,
Lót-fut a vén sáfár: mit tegyen e lommal?
Poharak, medenczék, tálak özön fénye,
Föld-ette királyok lakozó edénye.

Az asszonyi nép is gondba' fejét főzi,
Kicsiért nagy felleg homlokát redőzi,
Sok majd csak az úton jut eszébe reggel,
Marad a szükséges, viszi a mi nem kell.

-68-

Bontják, szolgál-cseléd, a sok teli vermet,
Benne arany köles, buja földben termett;
Boza italt, *kámot*,¹⁵⁾ bort is vele bőven,
Dús lakomák lelkét, emelik tömlőben.

Szerszám szanaszélyel tisztul ragyogóra,
Hintó vala készen, kötni mokány lóra;
Málha-barom békón; paripát vakarnak:
Keze-lába termett az egész udvarnak.

Egy rakodó vásár egész Budaszállás,
Kinek jut eszébe étel, ital, hálás?
Fáklya futó fénye éjjel is ott jár még,
S bukdosik egymásban sok fekete árnyék. -

Másnap, hogy elértek zöld Mátra tövébe,
Sátraikat vonták egymás közelébe,
Buda kerek halmon, öcscse alább kissé;
Bő patak a helyet teszi vala frissé.

-69-

Lentebb a lapályon, boruló tölgyesben
Nyüsgött az egész had, mint valamely lesben,
Füstbokor itt és ott tapad az erdőre,
Mint mikor a hegyek pipálnak esőre.

Még az-nap az utat s éjjel kipihenték;
Etel pedig osztá a vadászat rendét:
Gyors paripán a völgy zugait bejárta,
Vagy nézte magasból, merre dül a Mátra.

S mint aratók pásztát nagy szél gabonában
Hogy' fognak, az áldást terelik sorjában:
Egy darab ott áll még, itt kopasz a tarló,
Hóditja csapánkint az emésztő sarló:

Etel is a Mátrát osztja fel akképen,
Hegyre hegyet készül meghajtani szépen,
Nagy rengeteg erdőt nyomni körül haddal,
Ugy bánni el oztán közepütt a vaddal.

-70-

Vad el ne osonjon - rendeli - az alyban,
De vadászni beljebb tilos a karajban;
Mindenkor az első „Buda király vadja“ -
Maga is Budának ezt a fogást hagyja.

Így adva parancsát holnapi reggelre:
Akkor hada bomlott, kiki rendelt helyre;
Maga is bátyjával paripára mozdul,
Solymászni fehérnép velök együtt buzdul.

Megharsan a völgyben hajtók riadása,
Nincs földön, egen sincs, vadnak maradása,

Földön veri gyors nyíl, veri égen sólyom;
Szárnya, sebes lába nehezül, mint ólom.

Amaz örök csendet veszi lárma közre,
Levegő a zajtól egyre szorúl össze;
Lárma, paizscsörgés, ördögi *huj! huj!* szó:¹⁶⁾
Félelem a vadnak ez idegen új szó.

-71-

Ekkor Buda bátyját Etele kínálja,
Első a vadak közt hunok nagy-királya,
Ugy Etele oztán, s mind a nemek főbbi;
Iszonyu öldöklést tesz végre a többi.

Hej, micsoda zsákmány az-nap esett halva!
Medve, bölény, farkas; rőt-vad egész halma;
Láncsákon az erdő halottjait hordják,
Késő öreg éjjel fenn ülik a torját.

Sürög a had népe nagy máglya tüzeknél;
Nyárson *egész* marhát forgatnak ezeknél:
Busa bölényt, szarvast. Megcsappan a tömlő;
Zendül rege és dal, édesdeden ömlő.

Buda is sátrában múlatoz Etellel,
Menye¹⁷⁾ *Hilda* asszony kínálja kehelylyel,
Gyöngyvér pedig szolgál kisebbik-urának,
Szava szíve nyájas hunok asszonyának.

-72-

Pendül azonközben hegedősök kobza,
Emlékezetül a régi regét hozza,
Hunor, Magyar ósról zeng a dal beszéde,
Kiktől ered a hún és magyar ág népe.

Hogy kerekedtek fel öreg Ázsiából,
Isten-csuda által, öseik honából,
Gímvad után szittyá földre mikép jöttek,
Hol magyar és hún nép törzs-atyjai lettek.

Így lobog a jó kedv az egész táborbul,
Míg rúddal az égnek szekere lefordul;
Azután a máglyák tüzei lankadnak,
Kevés nesze hallik a pihenő hadnak.

De Hunort a szép dal fölverte kobozzán,
Eljő, ivadékát firól-fira hozván;
Léptők után a lomb megsuhan ott és itt;
Szent a manók éje: fü, fa, virág csitt! csitt!...

HATODIK ÉNEK. REGE A CSODA-SZARVASRÓL.

-73-

Száll a madár, ágrul ágra,
Száll az ének, szájrul szájra;
Fű kizöldül ó sirhanton,
Bajnok ébred hósi lanton.

-74-

-75-

Vadat üzni feljövének
Hős fiai szép *Enéh*-nek:
Hunor s Magyar, két dalia,
Két egytestvér, Ménrót fia.

-76-

Ötven-ötven jó leventét
Kiszemeltek, hogy követnék;
Mint valamely véres hadra,
Fegyverkeztek könnyű vadra.

Vad előttük vérbe fekszik,
Őz vagy szarvas nem menekszik;
Elejtették már a hímet -
Üldözik a szarvas-gímet.

Gím után ők egyre törnek
Pusztá martján sós tengernek,
Hol a farkas, hol a medve

Sohasem járt, eltévedne.

De a párducz, vad oroszlán
Végig üvölt a nagy pusztán,
Sárga tigris ott kölykezik,
Fiát eszi ha éheznek.

-77-

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Már a nap is, lemenőben,
Tüzet rakott a felhőben;
Ők a szarvast egyre űzik, –
Alkonyatkor im eltűnik.

Értek vala éjszakára
Kur vizének a partjára;
Folyó víznek partja mellett
Paripájok jól legelhet.

Monda Hunor: itt leszálljunk,
Megitassunk, meg is háljunk,
Monda Magyar: viradattal
Visszatérjünk a csapattal. –

-78-

Haj, vitézek! haj, leventék!
Micsoda föld ez a vidék,
Hogy itt a nap száll *keletre*?
Nem, mint máshol, naplementre?

Szólt egy bajnok: én úgy nézem,
Hogy lement az déli részen.
Szólt egy másik: nem gondolnám:
Ott vöröslik észak ormán.

Folyamparton ők leszálltak,
Megitattak, meg is háltak,
Hogy majd reggel, viradattal
Hazatérnek a csapattal.

Szellő támad hús hajnalra,
Bíborodik az ég alja;
Hát a szarvas nagy-merészen
Ott szökdécsel, túl a vizen.

-79-

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

Nosza rajta, gyors legények!
Érjük utól azt a gímet.
És – akarva, akaratlan –
Űzik ismét szakadatlan.

Kur folyót ők átalúzták,
Még vadabbak ott a puszták,
Ember ottan egy fűszálat,
Egy csöpp vizet nem találhat.

A föld háta fölomolván,
Sziksót izzad csupasz ormán,
Forrás vize nem iható,
Kénköves búzt lehel a tó.

-80-

Forrás keble olajt buzog;
Itt is, ott is égnek azok,
Mint sok őrtűz setét éjjel
Lobban a láng szerteszélyel.

Minden este bánva bánják,
Hogy e vadat mér' kívánják,
Mért is űzik egyre, nyomba,
Tévelyítő bús vadonba.

Mégis, mégis, ha reggel lett,
A gímszarvast úzni kellett,
Mint töviset szél játéka,
Mint madarat az árnyéka.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

-81-

Vadont s a *Dont* ők felverik
A Mejóti kis tengerig;
Süppedékes mély tavaknak
Szigetére ők behatnak.

Ott a szarvas, mint a pára
- Köd előtte, köd utána -
Míg az ember szélyelnézne:
Szemök elől elenyésze.

Hóha! hóha! Hol van a vad?...
Egy kiáltja: ihon szalad!
Más kiáltja: itt van, itten!
A harmadik: sehol sincsen!

Minden zugot megüldöznek,
Minden bokrot átaldöfnek;
Gyík ha rezzen, fajt ha rebben:
De a gímvad nincs ezekben.

-82-

Szóla Magyar: hej! ki tudja
Merre van a hazánk útja?
Kerek az ég mindenfelé -
Anyám, anyám, meghalsz belé!

Szóla Hunor: itt maradjunk!
Tanyát verjünk; itthon vagyunk;
Selyem a fű, édes a víz,
Fa-odúból csöpög a méz,

Kék folyam ad fényes halat,
Vörhenyő vad ízes falat,
Feszés az íjj, sebes a nyíl,
Harczkalandon zsákmány a díj.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

-83-

Hogy elúntak otthon űlni,
Halat csalni, őzet úzni:
Új kalandra, szebb csatára
Ereszkedtek a pusztára.

Pusztta földön, sík fenyéren
Zene hallik sötét éjen,
Zene, síp, dob, mély vadonban,
Mintha égből, mint álomban.

Tündér lányok ottan laknak,
Tánczot roznak, úgy mulatnak;
Szőve ködből sátoruk van:
Ugy mulatnak sátorukban.

Férfi egy sincs közelébe';
De a földi lányok szépe:
Lyányai *Belá*nak, *Dú*lnak,
Tündérséget ott tanulnak.

-84-

Dúl királyé, legszebb kettő;
Agg Belaré tizenkettő;
Összesen mind: száz meg kettő
A tündérré válni kezdő.

Kemény próba: férfit ölni,
Kilencz ifjat megbüvölni,

Szerelemre csalogatni,
Szerelemtől szűz maradni.

Így tanulnak tündérséget,
Szivszakasztó mesterséget;
Minden éjjel számot adnak,
S minden éjjel úgy vigadnak.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

-85-

Hang után ők, szembe széllel,
Fény után ők, földve éjjel,
Mennek óvást, mennek árnyon;
Ki lepét fog, lopva járjon.

Monda Magyar: ez a síp-hang,
Bátya, bennem végig csikland;
Monda Hunor: vérem' hatja
Szűzek árnya-fordulatja.

Haj vitézek! haj elébe!
Kiki egyet az ölébe!
Vigyük haza asszonyunkat;
Fújja felszél a nyomunkat.

Sarkantyúba lovat vesznek,
Kantárszárat megeresztnek;
A leányság benn, a körbe' -
Mind a körbe', sok az ölbe'.

-86-

Nagy sikoltás erre támad,
Futna szélyel a leányhad;
Elől tűzbe, hátul vízbe,
Mindenkép jut férfi kézbe.

Tündér lányok ott eltűntek,
Szárnyok lévén elrepültek;
De a többi hova legyen?
Földbe bújjon? elsülyedjen?...

Abbul immár nincsen semmi:
Szúzi daczczal tündér lenni;
Vágtat a ló, és a pusztán
Nagy üres éj hallgat oztán.

Száll a madár, száll az ének
Két fiáról szép Enéhnek;
Zengő madár ágrul ágra,
Zengő ének szájrul szájra.

-87-

Dúl leányi, a legszebbek,
Hunor, Magyar nője lettek;
S a leventék, épen százan,
Megosztottak mind a százon.

Büszke lányok ott idővel
Mebékéltek asszony fővel;
Haza többé nem készültek:
Engesztelni fiat szültek.

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lón szép otthonná,
Ágyok áldott nyugalommá:
Nincs egyéb, mi őket vonná.

Fiat szültek hősi nemre,
Szép leányt is szerelemre;
Dali törzsnek ifju ágot,
Maguk helyett szűz virágot.

-88-

Hős fiakból ketten-ketten,
Két vezéré kétszer-ketten,
Feje lón mind egy-egy nemnek:
Száznyolcz ágra ezek mennek.

Hunor ága hún fajt nemzett,
Magyaré a magyar nemzet;
Szaporúság lón temérdek:
A szigetben nem is fértek.

Szittyá földet előzőnlék,
Dúl királynak dús örökjét; -
És azóta, hősök párja!
Híretek száll szájrul szájra.

HETEDIK ÉNEK. A KÖVETSÉG.

-89-

Követje azonban keleti császárnak
Lón tiszteletére Etele királynak;
Ura üdvözlését gyors paripán hozta,
Társaival útján Etelét nyomozta.

-90-

-91-

Föl, Mátra hegyébe, kalauzzal jöttek,
Csergét¹⁸⁾, különállót, a völgyben ütöttek;
Azután, Budáról se hallva se kérdve,
Indultak Etelnek a tiszteletére.

-92-

Fényes ajándékot hoztak vala bőven,
Fegyvert is, aranyban gazdagot és kőben,
Pénzt is egész terhet; rajta van az érték
A hogy az erszénnyel fontszámra kimérték.

Sátorba nyitottak, engedelem nyervén;
Szólt az előljáró maga ékes nyelvén;
Etele a szókat érti vala folyvást:
De azért kívánta, magyarázza tolmács.

Én uram, a császár - amaz így beszéle -
Küldi ajándékát s üzenetét velle;
Izeni hűségét, tiszta barátságát,
Hívja szövetségre a hunok országát.

Messzefutó hírére hallotta nevednek,
S hogy ura volnál már az egész nemzetnek;
Örömét e dolgon, meghagyta, jelentsék
Szolgái előtted, kívánva szerencsét.

-93-

Nem akar ő, mondja, veled élni hadban,
Akar ő szomszédi kegyes indulatban;
Vásárt Duna mentén városaiban nyit,
Valahány tenéked tetsző leszen, annyit.

Rokoni jóvoltát másképp is ajánlja,
Testvére gyanánt lesz a hunok királya;
Ajándékban is ő lel gyakori módot;
Vagy ha talán kérnél esztendei zsoldot -

Adáját megadná, (szavait cseréli,
Átszúrván Etele szemének az éli;)
Fegyvert birodalma részére ha fognál,
Hírben, nyereségben tőle gyarapodnál.

Hallá közelebbről hadad összes költét,
Melylyel a szomszédok füleit megtöltéd:
Nem tudja, ki ellen nagy sereged készül;
De követségünkben, halld, mit izen részül:

-94-

Ország a tiédde meg amott hosszába',
Jobb kézre melyet hágy a lefutó Száva:
Népe, az illirség, s ki lakik az helyen,
Felzendült uram és az ő urok ellen.

Császár letapodná fejöket egy topban,
De hada másutt kell, mindenfele jobban;
S gondjai hit dolgán éj-nap betegednek,
Máglyára menendő van annyi eretnek.

Ha hát - ez uramnak üzeneti hozzád -

Kész engedelemre pártosait hoznád:
Ebből te is, ő is, vonnál nyereséget;
M megbízva mi jöttünk ezen alku végett. -

Követek szavát így Etele megérté;
Buda királynál ha voltak-e már? kérdé;
S miután a szólnok választ ada *nem*-mel,
Igy feddi, keményen összekapott szemmel:

-95-

Tudnia császárnak illő, s követének,
Valamíg a húnok fejedelmi élnek:
Senkise' hallá még Buda király holtát,
Legfelyül intézi hunok összes dolgát.

No tehát ő hozzá mentek ezen nyomban,
Ajándékkal is őt kéritek azonban;
Magam is ott lések, a mi engem illet,
Társa levén, hú kard az oldala mellett.

Erre lehajolván a követek mélyen,
Szabad-e, az első kéri, hogy beszéljen?
S miután a király engedte, joházva:¹⁹⁾
Csendesen így szólott halkal magyarázva:

Buda királylyal - mond - ebbe' közünk semmi.
Császár Etelehez parancsola menni.
Czélt sehol, úgy mondá, ha nála nem érünk;
Vele nem férkeztvén, inkább hazatérünk.

-96-

Ki fogódznék, ugymond, töveszakadt ághoz?
Omló hegyi kőhöz, kövi gyér indákhoz? -
Buda már volt, a mi. Etele a „*lészen*.”
Bocsáss meg, uram, hogy kimondtam egészen.

Etele az ily szót látszik vala unni,
Mégis szíve szerént nem bírt haragunni;
Ellenes indulat perczenetig vívja;
Jójenek - így végzé - mikor ismét hívja. -

Maga pedig menván Buda hóshöz átal,
Jöttire a bátyja megfordula háttal,
S hogy szólani kezde, akkor is az görbén
A semmibe nézett, és monda kitörvén:

De minek futsz hozzám, dicsekedni ezzel?
Gőgös Etel, látom mily czélra törekszel!
Követek dolgában mit tudok én tenni!...
Nem vagyok én társad, nem vagyok én semmi.

-97-

Oh! bár e világon élve ne is járnék,
Látni magam' fogytát, mint reggeli árnyék;
Hadd nyelne be mindent, nosza csak hadd falna,
Kinek egy hörpentés a világ hatalma!

Itt nézem, aléltan, türelemmel, békén;
S kérdem följjedve: én vagyok-e még én?
Ha! vagy az a *más* ült helyibe az *én*-nek?
Lettem örökömben hazajáró lélek?

De azért se! mondom. Én mondom: azért se!
Ollyat riadok, hogy mindenki megértse:
Jogomat kivánom, eskü szerént. Vagy - vagy!...
Máskép szakad a húr: a mi valál, az vagy.

Felforra Etelnek hirtelen a vére,
Zúgó patakokban ömlött a fejére;
Mint malom örvényzett két füle, - s az ajka
Reszket vala kissé, meg a szó is rajta:

-98-

Eszeveszett, hallgass; vízeszü, oktalan,
Gyáva, gyanús lelkű, pulya, boldogtalan!
Mintha nekem járnai volna okom görbén,
Ha kaján elmével hitemet megtörném!

Mi vagy te?... aszott fű pelyhe az út mellett,
Gyönge akaratom neki a lehellet!...
Akarom: volt, nincs... majd! - Ezzel mene gyorsan,

Mint mikor az égnek villám tüze harsan.

Követeket mingyár' küldi Etellakra,
Ott udvara lévén, fejedelmi lakja;
Küldi kalaúznak gyors ménü futárját:
Jó gondviselésben, alkura, ott várják.

Maga bús felhőkint hömpölyög és zordon;
Köde haragjának esik az-nap folyton,
Estefelé tisztul. Kezd szállni magába;
Reggel mene önként Buda sátorába:

-99-

Bátya! tüzes voltam, mert marczona voltál,
Rettenetes váddal iszonyún vádoltál:
Jöttem kezet adni s kérni, feledsége,
Hanem a beszédem halljad előbb végre.

Igazságtalanul engem ítélsz abban,
Hogy irántad volnék ravasz indulatban;
Követek hibáját magam is feddettem, -
Ők még se' akarván én ide siettem.

Császár, igaz, őket hozzád nem utalta,
Egyenest énhozzám jőni parancsolta:
Tán mivel én a had folyamát intézem; -
Akárhogy akármit: benne semmi részem.

Ajándékot is ők valamennyit hoztak,
Én kétféle raktam jó-eleve aztat,
Sátromban azóta felezetten áll az:
Én voltam az osztó: te jövel és válaszs.

-100-

Vagy te felezd újból, s nekem add válaszra.²⁰⁾ -
De nem ennyi, testvér, e követség haszna,
Nem arany, és a kő mely becsesebb annál:
Drágább e szövetség kónél meg aranyál.

Kincs van elég, vagy lesz mindenkor a hadban:
Hanem ily szerződés ára-megadhatlan:
Omló birodalmat jobb védeni néppel,
Hogysem erőfogytig hadakozni éppel.

Ki rám szorul egyszer, az köteles szolgám,
Kényemre azontul fordítok a dolgán;
Ki az én erőmön szokta meg a járást,
Nem tud maga lábán, elesik mindjárást.

Vádolsz, hatalomra vagyok igen kapzsi:
Ugy van; de az ok nem köznép hiu tapsi:
Akarom, terjedjen húnok birodalma,
Gyökerit más földre bocsássa hatalma.

-101-

Hatalom, mint a víz, vagy apad, vagy árad,
Soha középszerben tespedve nem állhat;
Ország, ha erőtlen növekedni, már fogy -
Nyakadba is omlik, támaszszad akárhogy.

Császár dolgait én, kémek után, hallom:
Azért követekkel szerződni javallom;
Teszem is... de, bátya, *ne* az ellenedre!
Testvér, addsa kezed' józan feleletre!

Hiszen, ha egyéb nem, a nyereség volna,
Szoritom a császárt éventi adóra,
Meg, hogy az ifjú nép törődik a hadnak,
Zsákmánynyal is onnan kiki gazdagodnak.

No hát, az okos szón engedve tanácsod,
Akaratom légyen a *te* megbízásod;
Ne mondja, ki látja vér daczol a vérnek:
Etele és Buda együve nem férnek.

-102-

Igy szóla, erővel de azér' nyugottan.
Buda kezét nyujtá hallgatva legottan,
Nem, mintha szavának értené a mélyét,
De mert maga fölött érezte személyét.

Azt látja, hogy öcsce kínálja felesnek,
Hasznot is a harczból, gondolja, keresnek;
Tennap, igaz, bántá: de hiszen megkérte:
Könnyebb hagynia, mint haragunni érte.

Valaki már azt is meghozta fülébe,
Öcsce hogyan mordúlt követek elébe.
Így, lassan, melegebb bizalomra zsendül,
Valamint a holt szén gerjed eleventül.

Akkor Etel, bátyját fogva erős kézen,
Kereste szemét, hogy az övébe nézzen;
Buda nyílt tükrébe odanéz e szemnek:
S immár az Etele sátra felé mennek.

-103-

Kiket a mint Gyöngyvér sátor alól ketten²¹⁾
Megláta kijőni nyájas szeretetben,
Szép nagy barna szemét váltotta nagyobbra
S áll vala, mint bálvány tovanézó szobra.

Buda is megfordult, hogy visszatekintsen,
És monda nejének: Jöszte velünk, kincsem;
Tegnap se' valál tán jó Hilda öcsédnél,²²⁾
Rest asszony! pedig, im, hármát alig lépnél.

Reszketsz, tudom azt is, gyermek Aladárért,
Volna fiunk olyan, te nem adnád árért,
Arany-ezüstér' nem, az egész világért:
De hiába esdünk ilyen boldogságért.

Jer hát, Aladárral magadat múlassad,
Ilda unalmát is mindennap oszlassad;
Hiszen akar együtt volnál vele mindég:
Te vagy a gazd'asszony, ő szeretett vendég.

-104-

Indult a királyné Buda e szavára,
Menet mosolyogván kisebbik-urára, -
Bár esze megáll, oly csuda történt e nap;
Mert elpanaszolta Buda néki tennap.

Hanem Ilda semmit nem tud vala ebben,
Csak, hogy urát tegnap látta nehéz kedvben; -
Most, fia képéhez piros ábrázatját
Lehajtva, mutatta messzirül az atyját.

Mint rózsabokorbul riad a madárka,
Szép anyja öléről fut, fut Aladárka;
A bokor ott guggol, keble marad tárván,
Kisdéd szökevényét hű fészkiire várván.

S mint fürjike apró lábait a fűben,
Szaporázza léptét a fiu sűrűbben,
Egyenest apjának szalad a szép gyermek,
Gondolja, no mingyárt az ölében termék.

-105-

De mikép pillangót lebegő csuklyával,
Ugrik elő Gyöngyvér lepni le csókjával,
Sejti az a cselet már és félre csapódik,
Lába tekervényes szaladásra oldik.

Ángya pedig úzi hó gerjedelemben,
Csókszomja kidúl a nagy fekete szemben;
Ilda kaczag tulról könnye szakadtáig,
S fájó nevetésben elfárad odáig.

Mire odaért, már biztos menedékből
Mosolyog a gyermek, az atyja öléből;
Nénje-felé, oldalt, ravaszul mosolygott;
Gyöngyvér komoly arczczal rösteli a dolgot.

Szállsz le hamar onnan! - Ilda fiát feddi -
Rosz gyerek! illó ez? ilyet cselekedni?
Mégköveted mingyár' szeretó nénédet!...
Fogadá a gyermek könnyen a beszédet.

-106-

Czélját hogy elérte, nem bánja továbbá,
Hagyja magát tenni béketürő bábbá,

Engedi Gyöngyvérnek oda minden részen
Borítani csókkal, s hazavinni kézen.

Othton egész estig gyönyörűn mulattak,
Ez nap öröme nagy lakozást laktak
Egyben ama két hős, meg a felesége; -
Buda és Etel közt így lett meg a béke.

NYOLCZADIK ÉNEK. ETELE ÁLMOT LÁT.

-107-

Szóla pohár közben Etele Budának:
Két nap pihenő volt a Mátra vadának,
Reggel ahoz lássunk, mert az idő kedvez,
Kell annak utána hadi készülethez.

-108-

-109-

Vissza Etellakról, alkudozás végett,
Én ide fordítom majd a követséget,
Folyamát hogy lássad, és hogy mire végzem;
Mindennap előtted elmondom egészen.

-110-

Azalatt a bérczek rengetegit mászszuk,
Szaporán a hús völgy mögeit vadászszuk;
Erre idő két hét telik, avagy három,
Nem a hogy akartam, nem az egész nyáron.

Jó lesz; hanem igyál! én is iszom - monda
Buda könnyű szívvel - ez a holnap gondja;
Húgom, feleségem, nosza még egy cseppet!
Soha én két asszonyt, sohse' láttam szebbet.

Mosolyogj rám, puszták két arany almája!
Öreg embernek is a melle kívánja...
De öcsém, ez a bor, veszed észre? jobbúl:
Mintha tejet innám; kicsi nem árt abbul.

Igy Buda gondoktól üresíti keblét,
Emeli két kézzel nagy billikom öblét,
Nem teszi le, hanem tartja körülfogván,
Hol erre, hol arra mindig mosolyogván.

-111-

Hilda pedig s Gyöngyvér *neki* nem felelnek;
Símitják kezeit nagyságos Etelnek,
Hogy a vadászatban részt vegyenek ők is,
Sólyom madarakkal az udvari nők is.

Ezek *egy* asztalhoz ültek vala össze,
Buda az asztalfőn, mellette az öcscse,
Alul a két asszony. Hanem egész sor van
Ily kicsi asztalból körül a sátorban.

Öltözve fehérben mind a hunok főbbi
Ott isznak: a táltos, gyula, és a többi;
Detre is ott vígad - négyen egy asztalnál,
Lélekadó bornál, szívemelő dalnál.

Csak Bulcsu vezér ül hitvány kupa mellett,
Borital ujsága őneki nem kellett:
Apám, nagyapám élt kabala tejével:
Burdján leviért, mond, azt nem hagyom én el.

-112-

Ám hadd igya közrend! - Szömöre rivallja -
Hadd fejje lovát, ki maga is vakarja!
Etele királynál bor van elég, bőven:
Igaz daliás kedv terem a szőlőben!

Ritka ércz az arany, drága nemes jószág;
Ritka ital a bor: fejedelmek iszszák:
Etelének van sok, bora és aranyja:
Kancza-savó, ej! huj! maradhat ebanyja.

De, hogy az est immár behaladt az éjbe,
Etele fölállott, kehely a kezébe':
Iszom a vendégért. Velem iszik minden;

Akkor lenyugodni kiki haza megyen.

Eleget múltattunk. Holnap haj-előre!
Hajnali hajtáson szükség van erőre.
Mondván, kiüríté poharát fenéig;
Tetszett is, de nem is, ez a példa nékik.

-113-

Eloszoltak mégis - Buda legkésőbbben,
Vissza egy-egy szóra fordulva menőben,
Hullatva egyenként a mi szivét nyomta;
Míg szeliden Gyöngyvér maga után vonta. -

Ébredj deli hajnal, te rózsza-özönlő!
Már lengeti leblét hűs reggeli szellő;
Ébredj puha fészked melegén, pacsirta!
Már tetszik az égen hajnal elő-pirja.

Támadj koronás nap! már zeng neked a dal;
Serkenj hadi kürtszó, költs sereget zajjal!
Fuvalom, hajnal, kürt, pacsirta had és nap
Ébredjetek mind, mind! Etele im gyorsabb.

Etele, mint harczra, készüle serényen,
Előre a munkát szomjazza keményen;
Nincs dolog őnéki, hogy kicsibe venné:
Igy változik a nagy előtte kicsinné.

-114-

Most is legelébb jár: intézi a serget,
Szólítja nevenként, fedd, zaboláz, sürget,
Tudja nevét minden hadi emberének;
Az ő szeme a rend, az ő szava lélek.

S már, mint gombolyagé, fejlik a had vége,
Kötöz emberhálót nagy orom tövébe;
Mérföldeket így a sokaság behurkol:
Azalatt nincs egy pissz, paripa sem horkol.

Buda is már fölkelte riadó kürtszóra,
Tennapi kedvéből jó volna ha volna;
Emberebb a két nő, Ilda meg a másik,
Gúnyolja nyeregből, mily nagyokat ásit.

Szép reggel az asszony: pihenést lehellő
Arcza szelid hajnal, fris hajnali szellő,
Puha gyenge harmat, gyümölcs üde hamva;
Szava rigó-ének mélyebb fuvodalma.

-115-

Szebb reggel az asszony, paripára szállván,
Övezett köntőssel, solyma kerek vállán,
Csalogánykint csattog, vágy, öröm áthatja;
Ügyes ügyetlenség hadi mozdulatja.

De Buda ezt látja, mint a vak a rózsát:
Színére nem örvend, érzi a szúróságát;
Asszonyok ingerlő szava miatt mormog.
Haladnak azonban; túl, nőnek az ormok.

Akkor Etel hajtó seregének jelt ad,
Jel futja be némán az egész völgy nyiltát;
Körül a kurjongás, valamint tűz, gyúlad;
Sor sor után vígyáz; itt nem szabadúl vad.

Fel, csapinós lejtőn, gyalog ifjak törnek,
Őrt a lovasság áll szélein a körnek;
Oda fenn jó-téres, fűnőtte lapály van,
Törpe bogyós bokrok itt-ott a lapályban.

-116-

Halljátok először medve vitézségét,
Hogy múltatta Etel s Buda feleségét.
Nagy medve, bozontos, kétlábu, temérdek,
Kezde alátörni a mint közel értek.

Bontja meg a hajtók sűrű elő-sorját,
Rázza le nyilvánsszót, valamint pozdorját,
Kelevéz nem járja, ha ütik, nem szédül,
De ökle csapásin hajtók sora szédül.

Kört kör után nyitva, így lefelé ballag,
Oda se' néz hulló kopiának, zajnak,
Százszor is elnyomni azalatt próbálják,
Bömböli nagy garral a maga nótáját.

Vetette magát már lovasok rendére,
Asszonyi nézői hangos ijedtére;
Akkor Etel: píha! nem kell félni, mondá,
Gyere velem maczkó! ha danolsz, tánczolj rá.

-117-

Van erős pányvája lószőr kötelekből,
Azt medve nyakába hajítja nyeregből,
Hurkolja keményen, lova után vonja,
Nem menne a medve: de ha Etel mondja!

Szép tágas a völgynek ottankörül öble,
Sarkantyúzza lovát, nyargal vele körbe;
Úgy tetszik, a vadból oda minden vadság,
Nézni a nézőnek csupa egy multság.

Így Etel a foglyát fárasztja halálig,
Míg lihegő száján csúf nyelve kimállik,
Futtában a nagy kört szedi összebb-összebb,
Int végre a bajnok, hogy gúzsba kötözzék.

Ilda ezen s Gyöngyvér miután mulattak,
Solymász gyerekikkel a völgybe' maradtak;
Buda pedig fölment, - Etele az ösvény
Lejtőbb menedékit számára keresvén.

-118-

Mint mikor a víz-ár Tisza dús lapályát,
Elönti körül az ég s föld karimáját,
Összefoly ég és víz egy iszonyú gömbbe,
Csak egy sziget-ormó függ ennyi özönbe';

Megtelik az ormó lustos fenevaddal,
Gulya bógésével, százféle csapattal:
Itt juhoké búvik össze, odább lóé;
Mintha legott bárkát építene Nőé:

E sziget a Mátrán, úgy képzelem, olyan.
Keresi szegény vad, merre szabadúljon,
Vissza megint nyilraj s veri fénylő kopja,
Döngő paizsoknak rettenetes dobja.

Látnál csikasz ordast megúlni haraggal
Szembe, a kör szélén, csiholó fogakkal:
Agyaras disznónak tehetetlen mérgit,
A mint hasogatja bükkfa ezüst kérgit.

-119-

Látnál bika bölényt - vele mind a falka -
Rohanni hol egyik hol a más oldalba;
Remegni középen szép jávor ünőket -
Nem annyira éri ott a zsvaj őket.

Szóla Etel mostan: Bátya! ne felejtkezz' -
Gímekből amoda könnyü vadat ejthetsz.
Eszmélt Buda erre: neki-hajtá ménjét,
Távoldad az öcscse követte személyét.

Ekkor valamennyi tárogató zendül,
Bunkó nagy ütésin fa-bodon dob rendül,
Száz kürt riogástól a levegő lázad:
Jele, hogy beállt a királyi vadászat.

Dámvadat ejthetne s gímet Buda könnyen;
Szégyelli Eteltől, hogy azokra menjen,
Előbbi szavának érezte fulánkját:
Viszi bölény hadra jó fegyvere lángját.

-120-

Szemben kopiát hajt nagy bika bölényre,
Mely legelül száguld, borzadva sörénye,
De mámorosan lát, reszket is a jobbja:
Szarva' paizsáról csattan le a kopja.

Megbószúl a vad faj - egyenest Budának!
Ontja meleg bélit szög-sárga lovának,

Ledobban a pára, túl-félre zuhanván,
Buda király czombját terhe alá nyomván.

Oh, ha nekem volna most *egy* szavam olyan,
Melylyel ez *egy* perczet röviden rajzoljam! –
Etele jól látá Buda nagy veszélyét,
Legközelebb is volt hogy nyujtsa segélyét.

De szörnyü jelenség, rút ördögi Ármány,
Ott terme, király és öcscse közé állván,
Torony módra meredt a bajnok elébe,
Irtózatos annak, szemlélni, a képe.

-121-

Agyara lóg hosszan, szeme vérben ázik,
Nyelve, miként villám, tüzesen cikázik,
Üstöke lángot hány, övig ér szakállá,
Vértarajos kígyó minden egyes szála.

Paizsa mint kőszál, hegy elő fokszirtja;
Iszonyú pallossát egyik keze tartja,
Buda fejét csonkán rengeti a mással,
Hogy Etelnek dobja szörnyü vigyorgással.

Akkor, mint nap előtt holló hamar elmén,
Röppent el egy árnyék Etel igaz lelkén:
Nem volna-e bátyját jobb hagyni halálra,
Mint hagyni türelmét örökös próbára.

De legott, markolván somfa gerely végét,
Támadja meg Isten gonosz ellenségét:
Ármány! riad a hős – emberevő Ármány!
Nehogy magad elbízod, Etelét bevárván.

-122-

Megölni nem öllek: nem szült anya dögre;
Nyomorítlak sebbel és kínnal örökre! –
Szólott, iramodván a rettenetesnek;
Eltűnt az, a fegyver találta üresnek.

Még jókor a bátyját megvédeni ért el,
Tiporni az állat most akará térddel,
Miután, vérszagtól az egekre síván,
Érlelte a bosszút, melyet állni kíván.

Egy kopjadőféssel a bika lerogygyant,
Feketén a vére nagy erővel bugygyant;
Megtörlik a többi futtába' halálán,
Mint parti sörényes habok egymás vállán.

Most, valamint hajcsár botja nehéz fáját,
Zúdíta Etele örves buzogányát,
Támad nagy üresség hirtelen a sorba'
S vissza nyomán fordúlt, elinalt a csorda.

-123-

Ezalatt távol sem nézik vala veszteg,
Buda mentésére többen érkeztek,
Vetni kezét minden sietett a lóra
És lábra segéltni a királyt alóla.

Ki, nem nagy ütéssel, ekkép szabadulván,
Megölelte öcscsét, nyakába borulván:
Soha, Etel, soha!... Ennyit rebeg ajka,
Tudja Etel mégis, mit ért szive rajta.

Akkor bátyja kezét megfogva szelíden:
Mára nekünk, mondá, ez elég is légyen,
Vadat immár hagyjuk elejteni másnak;
Lássuk, az asszonynép, gyere, hogy solymásznak.

Ím azalatt Gyöngyvér s Ilda között ujság,
Történt, semmi okon, csuda háborúság.
Mindenik a solymát gilicze madárra
Egyszerre bocsátá levegő utjára.

-124-

Buda királynénak szépen eredt solyma,
Mintha idegről lőtt nyil vesszeje volna;
De nem úgy a másik: ez alig hogy vesz rést,
Gyöngyvér madarának esik ereszkedvést.

Úzi, el is fogja odafenn körmével,
Szórja meleg tollát csepegő friss vérrel,
Hallani vijjongást; a csata nem látszik:
Fényes levegőn egy pontocska cikázik.

Egyszer ihol sólyom esik agyontépvé
Buda királynénak majdhogy az ölébe;
Felvette, sokáig nézte simogatván,
Végre nagyot jaidult, bő könnye fakadván:

Ilda, kaján Hilda, kegyetlen Krimhilda!
Solymomat a solymod íme legyilkolta;
Ám nézd! – s odatartá. De öcsce kaczagván
Kiüté kezéből s szólt, rája tapodván:

-125-

Madarat madárér' adhatok én százat:
Ennyi csekélységen zajt ütni gyalázat!
Píha! kinek egy csöpp esze van, nem tenné.
Nem csendesül ezzel a fejedelemmé:

Kell is nekem, így szól, madarad, ha eztet,
Drága „Turul” solymom újra nem éleszted!
Mert se fiam nem volt, se szeretett lányom:
Ez az egy madár volt – e sincs! – a világon.

Lobbot ezen arcza vete Ildikónak,
Szép homloka tetszett vérrel elegy hónak:
Ne kiabálj, őrrült! – éles szava csenge –
Nem vagy mai gyermek, se leányzó gyenge.

Sohse vénezz engem! – szólt erre Budané –
Lassabban előttem, kegyelem-királyné!
Azt se' tudom, mellyőnk korosabb egy nappal!
Vagy azt se': magánál ki beszél rútabbal!

-126-

Így szállakozának, ketten is egyszerre.
Etele Budával jöttek ilyen perre;
Gyöngyvér panaszát csak nehezen vevék ki;
Mire felindulván, mond az ura néki:

Asszony! a patvarnak vége legyen, hallod!
Mert keserű kínját, bizony Isten! vallod;
Etele halálból uradat most menti:
És mit cselekesztek azalatt ketten ti!

Oh! keserű kínját én érzem előre
Fekete bánatnak – így sír Buda nője;
Mert soha nem érek, tudom azt, jó véget,
Soha én ez asszony, sem az ura végett.

Etele másrészről, lebocsátva hangját,
Édesgeti berzent, haragos galambját;
Adja önön solymát – noszolá – Gyöngyvérnek,
Kedvesiért kedvest: így együve férnek.

-127-

Látszott is az asszony hajlani szép szóra;
Madara megjött volt az arany zsinórra:
Veszi harmat kézzel, s ángya felé lépve,
Kitekeri nyakát, úgy dobja elébe.

Nagy bajjal a két hős birt annyira menni,
Hogy e csekélységből ne legyen több semmi;
De mégis a pörnek vetik oztán végét,
Összeöleltetvén egymás feleségét.

Ámde, mikép sírást ha gyerek elhagyja,
Sajog a két asszony szive-indulatja;
Mosoly ül a szemben, csevegés a szájon:
De nem óhatják, hogy odabent ne fájjon. –

Vadászat azonban végire járt e nap,
Arra multság lőn, ma is úgy, mint tennap;
Etele gazdául hadait vendéglé,
Azután lenyugvók nyugvó neje mellé.

-128-

Csillagok a földön csillámlani szűntek:
Zárva le minden szem, tüzek is eltűntek;

De az ég nagy sátra, a magosan mélylő,
Szerte ragyog - s víraszt az örökkön élő.

Ím az öreg Isten, világ szeme, napja,
Hadak ura, föld, víz s az örök tűz apja,
Emberek edzője kurta rövid létben,
Úl vala sátrában, aranyos karszékben.

Megnyíladozott volt kárpitja egeknek;
Hallgatja, halandók hogy szerte pihegnek,
Néz le aczéltűkör²³⁾ mélybe ható szemmel;
Legelteti gondját csendes figyelemmel.

Paizsa szék mellé heverőn támasztva,
Bal könyökét annak szélére nyugasztja,
Hajtja halántékát egy ujja hegyére,
Mélyen alácsordul szakálla fehére.

-129-

Jobb keze már gerjedezőbb innal
Nyugszik markolatán, mely földve rubinnal;
Lába előtt tegze, lépcsőin a széknek,
És nagy rettenetes tűz nyilai égnek.

Így a kerek földet szeme átvizsgálván,
Megnyugodott végre Etelenek álmán;
Komoly öreg arczát váltotta derűre,
Mely az egen rózsát: északi fényt szüle.

Alszik az én szolgám, Etele hős, mélyen:
Most kell, hiu álmát hogy jobbra cseréljem,
Elme-salak hitvány ködi helyett - monda -
Ejtenem őt tisztább, végzetes álomba.

Itt az idő - mert lám, győztes akarattal
Győzi magát, s harczol riadó haraggal;
Diadalt Ármányon ma is üle szépen,
Bátyja unott élte ment hősi kezében.

-130-

Itt az idő, hogy már birodalmát bírja,
Miképen öröktől ez meg vagyon írva,
Mély titku rovással, fent, a Világ-fáján:²⁴⁾
„Úr az egész földön, ha ez *egy* hibáján.“

Nosza hát teljék be, a mi betelendő!
Jó, vagy gonosz is bár, jőjjön a jövődő!
Nagy tettekre ma én Etele eljegyzem:
Isteni kardommal derekát övedzem.

Szólván, kimagasúlt deli nagy személye,
Fegyveres ünneplő házába beméne,
Pöngé-vasat, mellyen titkos betű, választ,
Nincs földi halandó, ki megoldaná azt.

Akkor tűzlegelő szélparipát kettőt
Szolgái befogván, ragad ékes gyepelőt,
Fénylő hadszekerén maga Isten hajta,
Dörög az ég, a mint száll lefelé rajta.

-131-

Állítja lovát meg Etele sátrához,
Halkan maga bément a földnek urához,
Övezé álmában csípejit a karddal;
Ismét a szekéren, mint jött, tova nyargal.

Lovai körmétől lágy levegő csattog,
Mint a megütött víz, nem súlyed alattok,
Kereke zsurlásán ordítva csikordul,
Olyan erővel zúz, oly sebesen fordul.

Messze mezőn háló sok erre fölérez,
Takaróját jobban felvonja füléhez
S mélyebben elalszik, hogy a hajnal költi; -
Hadurat nem látja ember soha földi.

KILENCZEDIK ÉNEK. ISTEN KARDJA.

-132-

-133-

Reggel Buda nője mene a férjéhez,
Rijjongva sirályként, mely zivatart érez:
Vén ember! ne alugy' - szóval neki monda;
Fújják oda-át a követ alattomba'.

-134-
-135-

Táltosok és bölcsek, javas, oltárnéző,
Gyűl oda bűbájos, énekkel igéző,
Iraló, varázsló; ha ki *tud*²⁵, ráolvas;
Papok, álmofejtők: egész sereg ollyas.

-136-

Mondom is én váltig: de hiába volt a -
Most ihon elnézem már víradat olta!
Dolognak öcsédnél kell lenni ma nagynak:
És te, király - téged hisz' alunni hagynak!

Kél Buda mindjárast, szemeit dörzsölvén:
Mi? micsoda? - ily szó rebegett a nyelvén;
Azután eltámolyg, megtudni, mi készül
(Ha sejtene abban) jó Detre vitéztül.

Csakugyan, Etelhez gyűlnek vala jósok,
Jelre jövendőket hímezni tudósok;
Ősz Tordát legelébb, s mind' összehivatta,
Csuda látomását így elibök adta:

Bölcs öregek, mondá, tudomány ajtóí!
Istennek e földön kapuján-állói!
Halljátok az álom', tiszteletes vének,
Jó-e? rosz-e? nyitját vegyem értelmének.

-137-

Álomban az éjjel (régi dolog!) mintha
Játszom vala játék-hadaim' ifjonta,
Nem-nyírt fiatalság szép zsenge korában,
Hős Bendeguz atyám zajos udvarában.

Ott vala pajtásom, *Áëtiosz* gyermek,
Fejedelmi sarja római embernek;
Nagy hadat a húnok fiaiból ketten -
Ő szembe hadammal, én rája vezettem.

Egy darabig játszánk seb nem ütő szerrel,
Tompá fakó nyillal, gyermeki fegyverrel;
Vezéri fogásban, cselben vetekedtünk,
Majd római, majd hún módra verekedtünk.

Egyszer azonban, kard valamennyi éles,
Igazándi²⁶ harctól, locsogó fű véres,
Támad nagy üvöltés; egek elborúlnak,
Dördülve Hadisten kék nyilai gyúlnak.

-138-

S ím! ősz öreg ember, tiszta fehér fényben,
Ereszkedik onnan, egyenest elébem,
Övezi nagy karddal derekam hajlását;
Érzettem nehezét, a szíjja nyomását.

Akkor pillanatig, mintha imett' volnék.
Tapintom a kardot; derekamon volt még.
Fényben az ősz ember ágyam előtt áll,
Megláttam a sátor mennyezetét nála.

De borult az álom, s én egyedül, távol,
Tapodám a léget, mint ki vizet lából,²⁷
Szárny nélkül, magosan, a levegőt szeltem,
Meztelen a kardot jobb kézbe' viseltem.

Alattam az erdők koronája zúgott,
Folyó nagy vizeit terelé Napnyúgot,
Emberi kéz földet túr vala, mint hangya,
Fekete a rónák legeletlen hantja.

-139-

Nagy városok ottan tűntek elé, kőbül,
És én, le-leszállva, mind' kicsapám, többül;
Egyszerre levágtam karddal egy-egy várost: -
Mit jósol ez álom, bölcs öregek, már most?

E szóra beállott nagy hézaga csendnek,

Maga szakállába kiki elmélyednek,
Etele kérdően nézi vala sorba';
Végtére közülök szót emele Torda:

Úgy van! idők óta, idők elejétül,
Száma szerint mondván: *háromszor a héttül*,
Firól-fira jóslat miközöttünk szálldos,
Hagyja utódjának minden öreg-táltos.

Elmémben, mialatt az elébb hallgattam,
Hosszu sor esztendőök folyamát forgattam:
S íme, a *hármás hét* ez idén betelve!
Nincs kötve tovább a táltos igaz nyelve.

-140-

Hét száz vala, *hét* tiz s *hét* azon esztendő²⁸⁾
Mikor Isten kardja napfényre jövendő;
A hős, kinek Isten, csuda által, adja,
Mind az egész földet vele megbírhatja.

Örvendj! az egen is vidám jelek úsznak:
Te vagy, te vagy a hős, fia Bendegúznak!
Nem tudom, a kard hol? s hogy? – de tied leszen
Mielőtt e szent év elfogyna egészen.

Alighogy az ősz pap ajakát bezárta,
Lebben az ajtónál Etelének sátra;
Bulcsu vezér jött bé, egy szolga suhanczczal,
Nagy dolgot előre mondani költ arczczal.

Kard vala jobbójában, meztelen és görbe:
Ez az! ez az! – robbant Etele kitörve;
Zúgás, valamint szél a pagonyt ha rázza,
Lón; azután Bulcsu ily szót magyaráza:

-141-

Király! jöve hozzám az imént e gyermek,
– Gondold barom-őrző hitvány sühedernek –
Kengyelemig elsőbb köszönt lehajoltan,
A mint legelőjén átal lovagoltam.

Azután beszéle hihetetlen dolgot:
Csordája ma reggel hogy a mezőn bolygott,
Veszi észre, sántít egy kedves ünője,
Vérnyom is a fűvön harmatozik tőle.

Nyomra, okát tudni, vissza legott mégyen,
Gondolja, tövis, kő, valami csont légyen:
Ím vasat a fűben végtére találta,
Mint hadi szerszámnak ércz hegye, kiállva.

Ott hagyja először, térül egyet, fordul,
(Fölvenni szegénység jele vaskót porbul –)
De viszont megbánván siet oda ismét,
Nehogy a jószágban kára megint esnék.

-142-

Hát ihol, a kard-hegy *kétannyira* nőlve!²⁹⁾
Nyúl ni akar hozzá: láng csap ki belőle;
Megriad és elfut. Szülvén riadása,
Harmadszor is arra közelít, hogy lássa.

Közelít lábujjon, szíve dobog szörnyen,
Óva megáll sokszor: menjen? vagy ne menjen?
Ágaskodva tekint s nyújtózik előre –
Ugy mondom el, a mint hallám vala tőle.

Messzire már látja, mint a vizek sássát,
Magoslani fűből szép kard ragyogását:
Penész aranyán nincs, aczelán nincs rozsdá,
Mintha csiszár kézből jött volna ki most a.

Ekkor – a fegyverhez járulni se' mervén,
Hozzám fut, lovamat messze megismervén;
Elmondja. Riasztom: igazat beszél-e?
Bátran hí s vezet; én megyek oda véle.

-143-

Oh, emberi szemnek ily csuda látatja!
Földben alig volt már, csak a markolatja;
Láng nem üté jobbom' – engede is könnyen:

Itt van! te viseld azt, te, királyom, fennyen!

Szól vala, s a bojtár bizonyítá hévvel,
Verte reá naptól kesely üstökével,
Nagy jutalom bezzeg tenyerét is verte;
Most a jövendőlkők elosztak szerte.

Maga pedig fordul a fegyveres házba,
Hüvelylyel a kardot Etele ruházza,
Legszebb hüvelyébe illett csoda-képen;
Felköti, kivonja, forgatja kezében.

Vág vele háromszor a négy anya-szélnek,
Keletre, nyugotra, északfele, délnek,
Vasa, mint zúgattyú, a levegőt szelte,
S így szóla Etelből tornyosodó lelke:

Csillag esik, föld reng: jött éve csudáknak!
Ihol én, ihol én pörölyje világnak!³⁰⁾
Sarkam alá én a nemzeteket hajtom:
Nincs a kerek földnek ura, kívül rajtam!

-144-

Mondván, deli kincsét függeszti szegére,
S ment hada-szemlélni a hunok vezére;
Tudja egész had már csudáit az égnek,
S leborúl előtte, mint egy istenségnek.

Mindenkit örömmel itat e nagy ujság,
Csak Buda szívének józan szomorúság,
Csak Gyöngyvér ijedez búnevelő gondon,
És hajtja szünetlen: „de hiába mondom!” -

Ilda pedig, munkán ülven oda-átal,
Hall vala minden szót szőnyeg-falon átal;
S hagyja tüjét, melylyel gyöngye keze varrt, ott:
Ura elmentével leveszi a kardot.

-145-

És monda fiának: Jöszte' ide kicsinyem!
Még kicsi, de szárba eredő reményem!
Viruló sudárkám, aranyos sugárkám:
Itt van örökséged, megnézd! Aladárkám.

Oh, mert az anyának férje erős támasz, -
Ideig-óráig. De kidőlhet ám az:
Veti reménységét fiu gyermekében,
Bizodalma él s nő magzata nőttében.

Szerencse ölen is, megtanulám, féljek:
Hamar énmellőlem hullnak el a férjek;
Uramat, az elsőt, mihamar elvesztém;
Férfi ölelését jaj szomorún kezdém.

Kit a kígyó megmart, remeg az gyíktól is,
Gyászban feketült szív, csupa árnyéktól is;
Engemet a kígyók: rokonaim martak,
Mennyasszonyi fővel mély gyászba takartak.

-146-

Oh, mit cselekedtek dalia férjemmel,
Kit, élve, szerettem leány-szerelemmel!
Szeretem holtan is, szeretem még most is:
Ha sírba lezárnak, szeretem még ott is.

Vadászni kicsalták, és megölék orvul,
Ajtómhoz a testét odaveték torzul,
Kincseit örvényes Rajnába sülyeszték
Mialatt én sírtam édes uram vesztét.

Azután férjekkel gyászomba' kinoztak,
Kérőt oda nékem minden időn hoztak,
Legutóbb a húnok királyfia küldte:
Ez volt, a mi bosszúm gondolatát szülte.

Sárkánynak alítám emberi formában,
Sívó fenevadnak idegen pusztában;
Ily férjet ohajté; s kezét adtam rája:
Hogy testvéreimen bosszúmat ez állja.

-147-

De találtam nagynak, Etelét nemesnek,
Szigfrid után a kit szeretve szeressem;
Asszonyi szívem már vele boldog volna,
Ne lenne szerelmem régi koporsója.

Bosszúmat Etele becsületes haddal,
Tudom, meg is állná; nem akarom azzal!
Akarom ál színben, lépre ide csalva,
Véres tetemöket rútitani halva.

Vagy *Gunther*, az álnok, szép harczon elessék?
*Gernot*nak *Odin*ho' gaz lelke vitessék?
Hágen, ki orozva dőfte uram' hátul,
Tisztelve kimúljon, Etele karjátul?

Nem, Rajna királya két drága fivérem!
Nem, Hágen! a díjját én igazán mérem:
Valamint a bűn volt, legyen az is undok,
S vesszenek árúlva mind a *Nibelungok*!

Poharukban vérré a lakoma váljon,
Vendégágyba' ki hál, koporsóba' háljon,
Bizodalmas hajlék éjtszaka lobbanva,
Férjem gyilkosait temesse be hamva.

Jer, jer kicsi szolgálom: ezt még te nem érted,
Csak játszol a karddal, övezni kísérted;
Majd, ha király lészesz... Veled együtt, hosszú
Feledés árnyékán nőjön fel a bosszu.

Mert szültelek *arra* kínos szeretetben,
Nem ment ki eszemből foganó perczedben,
Veled azt a terhet viseltem örökké,
Szívedbe szivemből plántáltam örök-ké.

Közelébb vagy hozzám, mint Etel, a férjem,
Tested az én testem, véred az én vérem:
Bosszút az anyádért bár iszonyút vennél,
Nincs nemesebb teted, nincs igazabb ennél.

Csakugyan nem érté az anyja beszédét,
Hurczolta nehéz kard szíjjra kötött végét
Sátorban a gyermek, kis kocsi módjára,
S nevetett némelykor *Krimhilda* szavára.

Anyja pedig oztán kedvkereső gonddal
Fúrta meg a szíjját, közepén, egy ponttal;
Csatolta fiának kicsi derekára,
Örült *Aladár*, hogy zörömböl utána.

Sátorban alá s fel, ki is a mezőre,
Le a völgyhajlásán, fel a dombtetőre, -
Kardját puha fűben úsztatja örömmel;
Eresz alól anyja kísérgeti szemmel.

Már nem vala messzi a Buda sátrátul:
Im gáncsot a fegyver ada neki hátul,
Nagyot esék; arczát vérig üté kőben -
Ott jární *Budáné* talált ez időben.

Meglátta, erősen a szíve megindult,
Szánalom a lelkén s harag egyszersmind gyult;
Oda szalad *mingyár'*, s földről felemelvén,
Egyszerre ilyen szó mérgesedik nyelvén:

Bolond anya nézi - bolond anya hagyja,
Bolond, ki gyerekét ilyenre kaptja,
Kezébe is adja, vele még játszatja!
Nincs is az olyannak igaz indulatja.

Fenevad módjára egyszer veti kölkét,
Azután nem bánja, veszze kicsiny lelkét;
Csak egyszer a vágya, telyesüljön ágya:
Fia veszedelmét azután nem bánja.

Ily hangon ez a nő csattanva üvölte,
Mialatt a sok vért fátylába törölte;

Ilda futott mingyár', látván fia estét,
Mérgeesen elrántá, amaz elől, testét.

-151-

Ne nyúlj a fiamhoz! – vágja szavát kettő, ⁻³¹⁾
Ne taníts gyermekkel te bálni, te meddő!
Mert neked is volna, jóféle ha volnál:
Nincs rútab' előttem magtalan asszonynál.

Meddő nem vagyok én! te se gúnyolj annak!
Szolgálóimat is engedtem uramnak –
Sikolta Budáné, betakarva képét;
Zokogás fojtá el további beszédét.

Ilda, miként győztes, kaczag vala fenyeen. –
Hallá Buda e zajt; oda kell hogy menjen:
Látja nejét sírni, amazt hahotázni,
Oda sem ért, hogy már így kezde vitázni:

Mi dolog ez, húgom, ma is úgy mint tennap?
Igy lesz ez örökké? így lesz e mindennap?
Jó ember vagyok én: de ha megharagszom...
No tehát békét hagyj az enyémnek, asszony.

-152-

Tegnap ugyan szegény meghuritám érted:
De tovább nem tűröm, nem én soha: érted?
Király vagyok én még, s ur a magam házán...
Monda, kövér öklét fenyegetve rázván.

Vissza reá pattant Ilda királynő is,
Azután mérgében sírva fakadt ő is;
Igy észre se' vették a vita sebtében,
Hogy maga Etele közeledik épen.

Jöve, mint váratlan égi vihar feljő,
Megszállá megettök, mint fekete felhő;
Teszi kezét Hilda' szép vállá-hegyére,
– Visszaborúlt a nő ura hős keblére.

Egy darabig némán állva nem is moccan,
Tekintete mélyen hömpölyg vala s hosszan,
Gyöngyvérre Budáról, s Budára viszontag:
Végre nyugott ajki szóval ilyet mondtak:

-153-

El, haza, jó Ildám, indulni fogunk ma,
Még ez nap, ez órán, királyi lakunkba;
Ott te vagy az első fejedelmi asszony:
Ki merészelné ott, hogy sirva fakaszszon!

Hanem ezt még túrjuk. Ő a hibás, nem mi.
Buda királylyal nincs közöm ez'tán semmi.
Én majd leszek otthon ura jó hadamnak:
Buda is parancsol, ha kinek tud, annak.

Ezt mondva, ölébe fiát emelinté,
Köszönni Budának fejét se' gyökinté,
Csak mene Hildával. De soká ott állván
Nézte üres helyét Buda, mint egy bálvány.

Még az nap, az órán, tarka szövött rendek, ³²⁾
Etele tornyodzó sátrai lippentek;
Estig oda-átal, udvara távoztán,
Nagy halom és nagy völgy marad vala pusztán.

TIZEDIK ÉNEK.

ETELE HADBA MÉN.

-154-

-155-

A mely nap Etele megvála Budától,
Nem vált köszönetlen jó szittya hadától:
Mentében irányzá lova fékét arra,
Hol serge ma felgyúlt játszó viadalra.

-156-

-157-

Megállá, királyúl, tömött hadak élén,
Hangja erős, bár nem kiálta beszélvén,
A legutolsó is hallotta közelnek

Domboru melléből hangját nagy Etelnek.

-158-

Mondotta bucsúzni seregéhez jött el,
Bocsátani őket haza, szeretettel;
Dicsérte a népet összesen, egyenkint,
Zok szóval a multért nem illete senkit.

Nevezte apának, nevezte fiának,
Fiatalt öcscsének, öregét bátyjának:
Örül az is e szón, ki maga hozzá jut,
S ki látja becsülve a maga-formáját.

Mondotta, hogy immár vége vadászatnak,
Édes övéikhez kiki oszolhatnak:
E szóra felörvend hirtelen a népség,
Öleli, képzetben, váró feleségét.

De megint a szónak fordul vala rendi:
Háboru' szándékát Etele jelenti,
Hova, ugymond, készül válogatott haddal,
Maga jó-szántából maradó csapattal.

-159-

Erre, miként tóba ha nehéz kő loccsan,
Pillanatig nagy zaj, s csend álla be mostan,
Pillanatig habját a sokaság verte:
Azután: „menjünk mind!” – riad ezerszerte.

Senkit haza özvegy szerelem nem csábit,
Senki nem óhajtja ő gyenge családit;
Óhajtja: Etelnek szárnyán hadakozni,
Drága dicsőséggel zsákmányt haza hozni.

De király engesztő szavára lohadnak,
Lesz módja, igéri, ezután a hadnak;
E mostani: játék; fiatal gyakorlat,
Szoknia fegyverhez, ki először forgat.

Ti, büszke hun ágak ifju nemes vére!
Tanítalak immár a magam kezére:
Hadd mondják az apák: „mi csak egy országot –
Bírják ezek, íme, az egész világot!”

-160-

Holnap az ifjú had – rendeli – kövessék,
Tízre öreg harczos, nyállal,³³⁾ egy-egy essék;
Bulcsura e dolgot úr-Etele bízza,
S fordítja fakóját asszonyihoz vissza. –

Buda király pedig, szomorú-magában,
Űl vala, mint egy pók, palota zúgában,
Képzelete gyászos szőnyegeit fonta,
Árnyas szögeletben űl vala naponta.

Egy reggel a nője monda neki Gyöngyvér
– Letevé a hímzést potyogó sok könnyér' –
Ide-oda holmit keze gyorsan rakván,
Háttal ura-felé, így monda, forogván:

Mit ér az az ember, ki egész nap ásit,
Űlvén gondolatok here záptojásit!
Sok idejét tölti, soha ki nem költi;
Halott az az ember, halála előtti.

-161-

Már a vak is látja, süket is már hallja
Buda király dolgát: hogy' van feje-alyja:
De azért ő napról napra megént bízik,
Heverő bánatban eszik, alszik, hizik.

Férfi vagy? Az volnál. Király vagy-e? – Szégyen!
Hol embered, *egy* csak, ki felálljon s védjen?...
Mind, az utolsó is, oda-átal vannak,
Isten csudakardját leli Bulcsu *annak*!

Ezt is fölemelted, jobbágy neme nélkül,
Adván neki tennen húgod' feleségül;
Most ez is a kardot – ihon a hálája! –
Mintha nem is volnál, más kézre találja!...

Vagy, had ura, Isten, részre te is hajlól?
Buda gyalázatján szíved örül, tapsol?
Húnok fejedelmét nézed üres bábnak?
Ajándékok adod, fő helyen, a lábnak?...

-162-

Nem adta, bizony nem! *egynek* ajándékol,
Se bolond asszonynak gyermeki játékol;
Adta egész nemzet fényére, javára:
És te vagy a nemzet elsője, királya.

Első! nosza állj ki, legelül a sorba;
Király ne tapodtasd magad' önkint porba;
Gyűjts hadat és készülj - vagy aléltan várood,
Míg fejedem végkép telyesül a károd?

Jön a keserű gyász, utol is ér nyomban,
Jaj, látom örökké riadós álomban,
Jaj, érzem örökké imette a szörnyet:
Most is eremben fut, lázhidege környez.

Ember! valamerre, mig van idő, mozdulj;
A sors hadszekere - hallod üvölt - pusztulj:
Félre az utjából! mert bizony elgázol,
Ha te kövér gondban szunnyadsz s lakomázol. -

-163-

Háborodék lassan jó Buda ezekre,
Ajzotta³⁴ nem egyszer száját feleletre,
Most, mint olyan ember, kit méreg erőltet,
Felugra, döfölvén botjával a földet.

Elég már! - rivalá - legyen immár vége!
Ne szutyongass mindig, Ármány felesége!
Mert, ha tovább a szót ellenem így hajtod,
Megmutatom, meglásd, ki a férfi, rajtad.

Te vagy oka ennek, a te gonosz nyelved,
- Mert nem fér soha két asszony egymás mellett -
És most te pirongatsz, mintha eléggé nem
Marna kegyetlen bú a nélkül is éngem.

Könnyen, rövid észszel, szerezh a nő patvart,
De tanácsa nincsen, ha megteszi a bajt,
A mit összekuszált, soha ki nem bontja:
Hadd álljon elő a férfi esze s gondja! -

-164-

Megnémula Gyöngyvér, szavain férjének,
Nem halla hasonlót, míg boldogan éltek,
Azelőtt szép szóval bánt vele s gyöngéden:
Most sír vala belrül a durva beszéden. -

Buda meg a főket hívatja tanácsra,
Kézteti bús lelkét komoly elszánásra;
De alig egy-kettő, vontatva, jelent meg,
Mind látogatóba Eteléhez mentek.

Nem vala ősz Torda, se Szalárd, sem Bulcsu,
Még Detre is elment, a cselve tanácsu;
Szömöre a kádár, az is indulóban
S vele négy-öt jobbágy volt még, habozóban.

Ezek, úgy dél tájatt, mikor összegyűltek,
S ide-oda gyéren, hallgatva leültek:
Mingyárt üresemb lón a nagy üres sátor,
S jobban mutatá, mily népes vala másszor.

-165-

Kin Buda gerjedve haragra idétlen,
Vétkesekért szidja vala, a ki vétlen,
Azért, ki jelen nincs, a nála levőket;
Keserü zok-szóval így feddi meg őket:

Eljöttetek? aj no! nagy nehezen. Csuda!
Hamarább gyülnétek, tudom én azt, oda,
Hol Bulcsu vezér van, meg az a vén táltos,
Vele mind a többi hiteszegett pártos.

Tudom én, áruló bennetek az elme,
Fél lábatok immár vagyon a kengyelbe',

Buda király nektek, az ő szava, *ennyi!*
Pártos Eteléhez vágytok igen menni.

De megnő Buda még, bizony Isten! megnő;
Parancsol is, és nem panaszol mint ag nő;
Olyat riad egyszer, hogy messzire hallik,
Mire sok kevély nyak törik avagy hajlik.

-166-

Ki az a hatalmas? mi joga van hozzá?
Etelét én tettem, a micsodás, azzá;
Etelét én köptem: s ha fejére hágok...
Mit szólatok ehhez, dölyfös uraságok?!

Nem szólt bizony erre ott senki Budának,
Hanem összenézvén vállat vonítának;
Ő pedig, egy kissé miután kifújta,
Így tüzelé mérgét nyavalyásan újra:

Hallgattok? nem akar jőni a szó vége?
Összebomolt, ugy-é, a tanács, az ige?
No, beszélek hát én! és nem hiu szélnek:
Meghallja ki mostan s kik ezután élnek.

Nem lesz Buda többé, az Égre! nevetség. –
Induljon Etelhez e nyomba' követség:
Szömöre! mint első, te leendsz a szónok:
Parancsolom, ezt mondd ama lázadónak:

-167-

Vérhit köti hozzám, Isten előtt eskü,
Hadurat nem játszsza halandó eszes ki,
Sem eszes, sem bátor, sem dölyfös erőszak:
A meddig ereszti, addig mehet ő csak.

Ittam az ő vérét, ő is az én cseppem',
Hogy velem országol, mint öcse, legszebben,
Mint ifiabb testvér, kit alacsony ágból
Magamhoz emeltem, atyafi jóságból.

De az ő hálája hiteszegett ármány,
Gonddal tömi nékem az éjjeli párnám,
Reggel is, ágyamból üdületlen kelve,
Tegnapi gondjával vívódik az elme.

Se hetig, se napig hű nem vala hozzám,
Mióta uralmom vele híven osztám;
Gyűjtte hadat mindjár', rebegésben tartott,
Mit adék, fordítá ellenem a kardot.

-168-

Háboru, békesség: fő hatalom tiszte,
Hátam mögött ezt is egyedül intézte,
Követekkel végez, hadra ihon készül:
Nekem a bosszúság marad ebben részül.

Mondjad azért, kádár, izenő szavammal:
Indulni ne merjen szép ifju hadammal;
Külön a mit végzett, az előttem semmi:
Máskép – a mit adtam, vissza tudom venni.

Azt is neki megmondd, úgy akarom, bátran:
Hogy az Istenkardnak illő helye sátram;
Kérkedve magánál ne tartsa továbbat;
Illeti a főt az, nem pedig a lábat.

Nem adta Hadur, nem! *egynek* ajándékúl,
Se hiú asszonynak gyermeki játékúl:
Adta egész ország fényére, javára:
S én vagyok az ország elsője, királya.

-169-

Azért hadi népem' mind' haza széleszsze,
Derekára Isten kardját se övezze:
Máskép a kötött szert szálára kibontom,
Vérrel adott esküm visszafelé mondom. –

E szóval ereszté Buda el tanácsát,
Előbb Szömörének kijelölvén társát;
Sátorbul egyenkint hallgatva kimentek,
Künn tompa morajjal távoztak a rendek.

Az nap Buda lelke hajtja magát, mint a
Kézzel nekilódult függő tereh, hinta;
Haragja sehogy nem bir szünni sokáig,
Mint a megütött hab, ereje fogytáig.

De mikor estenden csillapodott vére,
Nagy félelem állt bé, a harag helyére,
Félelem és bánat kezdte szívét vájni,
Mint seb, ütéskor nem, azután szok fájni.

-170-

Lassítja menését, járván palotában,
Meg-meg is áll olykor, tünődni magában;
Este, miként gyermek búvik az anyjához,
Csüggedve imígy szól hites asszonyához:

Rettegek én, Gyöngyvér, - rettegek és fázom,
Hogy e mai lépés sietteti gyászom';
Eteléhez nagy szót viszen a követség:
Félek, hogy a súlya rám vissza ne essék.

Hallván e beszédet Buda királynéja,
Szép barna szemének felvirrada héja,
Rá bánatos arczát emelte szelíden,
Szánólag az asszony megszólala ígyen:

Jer, édes uram, jer! ülj ide mellém le,
Szegény bús fejedet, így, hajtsd az enyémre;
Ifju örömidben részem vala hajdan:
Feles feleséged hadd legyek a bajban.

-171-

Hibáztál; a harag vesztedre tanácsolt:
De ne félj, nem késő, Buda, hogy megmásold:
Lovas ember rögtön lovadat nyergelje,
Követid utjokból hogy visszaterelje.

Etelét *csak* szóval ingerleni félős,
Mert vele tart, ládd-e, sok csalfa kevély hős:
Gyűjts hadat, azt mondom, mig oda lesz hadban,
Hogy, mire ő megtér, te se légy magadban.

Arany-ezüst kincscsel teli nagy sok vermed:
Minek e holt marhát így élire verned?
Őseid rád hagyták: de te kire szánod?
Meghalsz: *neki* gyűjtél: se fiad, se lányod.

Vagy azért kíméled, hogy magamat végre
Megfoszszon, ha talán jutok özvegységre?
Add! kinek egy részét, kinek a más részét:
Ha nem szeret ingyen, hú kutya lesz pénzért.

-172-

Adj sokat, és ígérj többet is, a főknek:
Meglásd, valamennyi, pártodra szegődnek.
Most a követséget, fordítsd haza utján;
Azután ne búsulj, édes uram, hagyján!

Igy szólt a királyné, nyájas okos szókkal,
Rá'dásul öregjét megapolá³⁵⁾ csókkal;
Buda is vissz'adta melegen, háláson,
Azzal sietett, hogy hirnök után lásson. -

Szömöre azonban s vele küldött társa
Járnak vala immár jó futamodásra:
Tisza sodrát éjjel paripán megszták;
Keletre, homályban, végnélküli puszták.

Szóttalan egymással nagy utat menének,
Hallgatva dobajját az ügető ménnek;
Végre Kadarcs (ez volt a Szömöre társa)
Mekívánta igen, hogy szavait váltsa.

-173-

Pajtás uram! - ekkép fordul a bíróhoz -
Mi oka, hangod sincs, legfőleb' a lóhoz?
Máskor tied a szó, ha tanácsot ülünk,
S lakomán ha tréfálsz, mind kétfele dülünk.³⁶⁾

Felele a kádár: Ajh no!... szeretném, ha
Törpe bolond volnék, vagy született néma,

Semhogyan Etelének ezt az ízet mondjam,
Haragos nézését magam ellen vonjam. –

Így, ritka beszéd közt, azon éjjel s másnap
Kerülik zombéjkját tenger Tiszalápnak;
Délest vala már, hogy felkaptak a hátra:
Látszott is Etellak, Etele nagy sátra.

Mint ha ki méheshez közelít távunnan,
Szálingani egyes bogarat lát onnan,
Azután mind sűrűbb a repesők rajja,
Czikázik a táncza, és zümmög a zajja;

-174-

Bong a tele kaptár; ki-be a nyiláson
Sok ezer fényes hát hentereg egymáson:
Úgy hemzseg az ember sűrűje, zajossa,
A mint közeledik Etele várossa.

Budaszállás ahhoz, gondolom én, semmi,
A hogy itt a népség jóni szok és menni,
A hogy palotái gazdag Etelének,
Mér földnyi mezőben, tornyodzva kelének.

Nagy legelő, mellyen szűz-ménese futhat,
Térség vala közben, hol hadi nép futtat,
Azután felváltva paloták, karámok:
Nehéz volna, bizony, megmondani számok'.

Legszélen a szolgák sátorai voltak,
Egyszerű fenyvekből boronába róttak;
Azután beljebb mint csinosodni kezdte
Gyaluval a hajlék símán beeresztve.

-175-

Csoportosan itt-ott hún fők palotái,
Megannyi kevély lak, megannyi királyi,
Város a városban elegyül mezővel,
Közte szabad térség nagy távola zöldell.

Külön egy-egy várost asszonyai laknak,
Udvari népestül, melyen uralkodnak,
Legközelebb Krimhild Etele sátrához,
Függő folyosón jár, ha tetszik, urához.

Mindez csuda művel remeken alkotva,
Vésű hegye által virágzik a holt fa,
Hajt levelet, lombot, de nem úgy mint hajdan,
Idegen sok színre van festve olajban.

Vérpiros a zöldje, arany a virága,
Sziszegő sárkánynya fonódik az ága,
Zöld madarak közte hallgatva megúlnak,
Madárszavu csengők a helyett csendülnek.

-176-

Közepütt nagy dombon Etele hajléka,
Fedi a legcsúcsát ős Turul árnyéka,
Emelinti roppant szárnyát repülőre,
Aranybul egészen, verte ki szerzője.

Oszlopok a sátor mennyezetig folynak,
Indázva hol erre hol arra hajolnak,
Arany lemez a fát csillogva borítja,
Közte nehéz bársony' dagadó kárpitja.

De, ki azt leirná, nincs az az író toll,
Szem is elkáprádnék a látni-valótól;
Mint egy mesevilág, oly ragyogó minden,
Oly csuda, formákban, oly különös, színben.

Jár sokaság ki s bé, valahol csak járhat,
Pezseg a nép szerte s ló, a nemes állat;
Az egész egy főnek fordul akaratján:
Mint Etele kedvén, esze gondolatján.

-177-

Lakozás egy hétig vala most, nagy ünnep;
Reggel, az új karddal, áldozat Istennek,
Azután hős torna, befejezve torral,
Este kemény vívás a bajnoki borral.

Háromszoros ünnep öröme gyűlt össze:
Etele mén hadba: búcupohár lesz e;
Meg az Istenkardnak vagyon avatása;
Idvezlő követek fényes fogadása.

Jöttek vala, messze Ázsia-szélektől,
Követek nagy számmal atyafi népektől,
Valakik a húnnal egy fej alá tartnak,
Lakói a tenger- és az Etel-partnak.

A besenyő, bolgár, jász, kazar, – a várkun
Mely védi tanyáit kilenczszeres árkon,
Lapos nyelvű palócz, küldi barátságát,
Hódolva köszönti Etele' országát.

-178-

Jöttek ajándékkal, egy sem üres kézzel,
Kiki maga földjén a mi becsesb ékszer:
Hoza nyusztot, hölgyet, kinek ege téli;
Drága szövött árút, tevéken, a déli.

Magyar is, magyarok vezér fejedelme,
Ki nagy országot bir Etel folyam elve,³⁷⁾
Külde ajándékot, a mineműt egy sem:
Illó bizony, ezt hogy énekbe' lefesse.

Vad ménes akarhány, vad anyáktul ellett,
Barangol a síkon, Etel vize mellett,
Vemhedzik a kancza viharos széllángtól,
Fene tátos-méntől, futosó villámtól.

Pányvával ezekből, hamikor kell, fognak,
Hajítva kötését repülő huroknak;
Veszedelmes játék, mivel a bős csorda
Lovat és lovagját levágja gyakorta.

-179-

Magyar *egész* ménest haddal foga közre,
Terelé, (hallatlan!) mint a csikós, össze,
Küldte ajándékon Etele királynak;
Híre soká fönn lesz ennek a hajszának.

Üstökös ifjú had, zúgó karikással,
Kerüli a ménest rohanó futással,
Szelid paripájok a vadat elgyőzi,
Körül, örvény módra, száguldja, előzi.

Horkanva, prüsözgve megtódul az állat,
Rúg, harap és tombol, rést még se' találhat,
Szép kis fejük egymást tetőzi halomban;
Indulni az ostor kényteteti azonban.

S valamint forgószél, mely sivatag pusztán
Porfelleget üldöz, maga körülfutván,
Forog is halad is utjában előre:
Ugy halad a ménes, száguldozik őre.

-180-

Országokon átal mind üzve rohannak,
Verik úszni gyakran, dagadó folyamnak,
Olykor legelőre pihenni eresztik,
Ha nem áll, a hajtást újra előlkezdi.

Ily módon Etellak rónáihoz értek.
Volt az egész útban nézője temérdek,
„Magyarok ménességét“ hirdeti mindenki,
Unokák is tudják, dal is egyre zengi.

Etele nagy néven ezt az ajándékot,
S fogadá szívből a rokon ivadékot,
Dícsérte vezérök' dalia népestül,
Fogadá egy vérül, fogadá egy testül.

Indulása előtt ez okon mindennap
Foly vala nagy vígság; de utolsó e nap; –
Követekkel vígad, s felváltva határoz:
Eszébe' se fordul, hogy küldje Budához.

-181-

Buda emberei hogy oda érkeztek,
Lakoma utolján öreg ivást kezdtek

Odabenn a hősök; nem is énekszóval –
Múlattnak immár nyavalyás Czerkóval.

Kicsi vala Czerkó, éktelen és görbe,
Szálás daliák közt kaczaj ez a törpe;
Áétiosz küldé rabul Etelének;
Vele vídul gyakran a szomorú ének.

Most is szomorú dalt vere Zángó kobzán,
Keve, Béla gyászát, Kadosát felhozván;
Sírt vele minden hős: de legott Czerkónak
Nevetett, hogy törpe, s ily habarék szónak:

„Borju nyerítését, uraim! kergettem,
Nyúl köhögős álmát agyon is ütöttem,
Vereb árnyékába szalma nyilat lőttem,
Vén fa csikorgással tarsolyt teli szödtem...”

-182-

Igy kezdé, s hahota nagy zendüle rája;
De királynak el sem mosolyodott szája,
Űlve magasb polczán, fő gondokat érlel,
Hagyja boros népét játszani törpével.

Ekkor nyita, félvén, Szömöre közzéjük,
Tar homloka gyöngye aggodalom-bélyög:
Elmondja, ne mondja, Buda követségét?...
Nem mondja! bajának ezzel veti végét.

Bajában azóta ért vala már véget,
Ha Buda küldöttje gazon el nem téved,
De belé-bódorgott Tisza mocsárjába,
Hírével a hírnök csavarog hiába.

Nosza, hogy megláták Szömörét pajtási,
Lón kaczaj, a hun fők harsány riadási:
Tréfára vevék hogy zavarodva ott áll:
„Tiszteletes kádár, mondtsza, mi jót hoztál?”

-183-

Ó pedig, aggódó szemeit oldalra –
S fordítá, hol Etel komolyan ül, arra;
Kaczagák e nézést s minden egyéb dolgát:
„Bölcs kádár, jer igyál, s mondj valami mókát!”

Tisztelet adassék Etele királynak!
Engeded-é, uram, hogy igyam s tréfáljak?
Szömöre így kezdé; Etel igen-t inte,
S amaz ekkép szólott, miután hörpinte:

Buda nagy-királytól mi jövünk, követség...
E szóra megint lón jó ízü nevetség,
(Csak Detre hegyezte róka fülét köztök,)
S valaki felmordult: „szöktök, uram, szöktök!”

Nagy hangon a kádár, és szólt komoly arczczal,
De csak a jókedvet gyarapítá azzal,
Elmondta keményen Buda úr parancsát:
Tetszős vala nékik e tréfa-bolondság.

-184-

Mikor oda ére, hogy Etel a haddal
Indulni ne merjen, se az Istenkarddal:
Kitört az egész nép hosszas hahotába,
S Etele befordult benyíló sátrába.

Váltig Szömörének innia most kelle,
Hogy a nehéz tréfát nyomtassa evel le,
De még józanodott minden ital bortul,
Rettegve, királylyal dolga hová fordul.

Csakugyan, még az nap Etele hivatta,
Lakomát a kádár végig sem ihatta;
Királya szemébe tekinteni átall,
De érzi, hogy éget, szeme héján átal.

Róka! eszes voltál: nem csippen a farkad:
Buda bolondságát hímezni akartad:
De nem javasolnám – Etele király szól –
Se neked, se másnak, hogy ezt tegye másszor!

Esdekve a jobbágy békéllé³⁸⁾ kezéhez:
 Hogy ő nem is úgy jött ura-Eteléhez:
 Vissza se' mén többé, marad itten nála,
 Valamig ő ő lesz, Etelét szolgálja.

Sőt vissza - Etel mond - fris nyomotok menjen:
 Buda nekem többé ilyet ne izenjen,
 Mert leteszem, csúfra, mint régi ruhámat:
 Csak egyéb ne érje: veszedelem s bánat.

Hogy az Istenkarddal... Enyim az! *ki-másé?*...
 Ideje majd megjön, világ-aratásé!
 Sátrom alatt addig hüvelyében áll az;
 Budának, urától, e legyen a válasz.

Örvend vala kádár ily szabadulásnak,
 Paripáját reggel könnyen ülé másnap;
 Etele meg ifjú seregét mozdítja:
 Örül az, hogy megnyílt a dicsőség hídjá.

-186-

Őneki, utjában, hintenek és fűznek
 Fátyol-ivet a nők, virágot a szűzek;
 Zene búcsu-hanggal kíséri azonba' -
 Ugy mennek a hadra, mint lakodalomba.

TIZENEGYEDIK ÉNEK. BUDA VÁROST ÉPÍT.

-187-

Vermeit immáron éjjeli munkával
 Buda király bontja hites ag szolgával;
 Sátora furkózott fenekét megássa:
 Derül onnét arany-ezüst ragyogása.

-188-

-189-

Dülnek elő sirból eltemetett kincsek;
 Ki azokat látta, ember olyan nincs meg:
 Ki oda temette, mind-egyre levágták,
 Hogy el ne beszélje ura gazdagságát.

-190-

Detre meg, a vén szász, jöven Etel urtól,
 Szövétneket ottben megsejti az utról,
 Kései fölletét csudálja királynak,
 Gyanús neki a mit odabenn csinálnak.

Állítja lovát meg éjféli sötétben,
 Nyergébül az agcsont óva lemász szépen,
 Hátra csapott fékkel paripáját hagyja -
 Mindig Buda hősnél szabad a járatja.

Most is, az ajtónak föl huzva kilincset,
 „Jó estét“ neki mond „munkára szerencsét.“
 Fel Buda egy-térdről pillanta ijedve,
 Kincsei nagy halmát tenyerével földve.

De legott meglátja, megösmeri Detrét,
 Titkolni előtte úgy sincs oka tettét,
 Már ugyse' lehetne; nem is igen bánja:
 Vén száson a próbát kezdeni kívánja.

-191-

Arany ez! - mond - *kincs ez!* van nekem is, lá'-é!³⁹⁾
 Nem koldustanya még Buda vén királyé!
 Barátjai mégis kerülük a sorsát:
 Idegen asztról lesnek alá morzsát.

Oh Detre! ha minden - soh'se hittem volna -
 Te is immár lettél Buda árulója?
 Ellenségivel *egy* barlangban üvöltesz;
 Etele borából: „veszsen Buda!“ - költesz.

Mi kell? lakozás kell? - akar éjnap itten
 Dózsölj palotámban, mint egy Odin isten;
 Kell arany- és kő-kincs? Végy! a mi szemednek
 Drága vagyon tetsző; ints: nyomba' követnek.

Csak te nekem hű légy régi tanács-szóddal,

Testemet is védjed sok vas-mezű góttal;
Mert ihon elvesztem gőgje miá, - látod,
Fegyverre ha késünk gyűjteni barátot.

-192-

Erre az ősz bajnok, mint ki örül káron:
Mit gondolsz? magam' én hogy eladjam áron?
Legyen tied a kincs, az enyim a lélek!
Én azt teszem, ugymond, mit jobbnak itélek.

Visszavonást nézem köztetek én búval;
Megmondtam előre, igaz intő szóval,
De te sem hallgattál, Etele sem, rája:
Most hüvelyét a kard, ime, alig állja.

Jobb nekem elmenni, mint küzdeni párton,
Testvérek ügyébe magam' minek ártom?
Hún atyafi-harcznak mi köze a góthol?⁴⁰⁾
A ki erősebb lesz, annak, igen, hódol.

Hű vagyok és voltam, senki se' mondhatja,
Míg Buda országolt, meg Rof, meg az atyja,
Szolgálni ha kellett csak egy-egy királynak:
De, ha már kettő van, hjaja! mit csináljak.

-193-

Etele hatalmas: engemet elronthat;
Hozzá ha szegődném, te is el, viszontag:
Mert senki se' tudja hadi koczka döntét,
Ha a Norna-leányt vérboszura költéd.

Most a hunok szítnak Eteléhez jobban:
De, ha egyszer a harcz fáklyája kilobban...
Mert sok irigy bosszú elfojtva hever rég...
Azért *Eteléhez* pártolni se' mernék.

Ő az erős mostan, te pedig a gyenge,
De megerősülhetsz, király, vele szembe:
Ott a győzelem, hol az Istenkard van...
Ki tudja, mit gondolsz felőle magadban?

Én hát se' tanácscsal, nemhogy emelt kézzel,
Melletted se' fogok, se' a másik részszel;
Haza, jámbor gótok tanyáira, mék én,
Ott várom el e bajt, mire fordul, békén. -

-194-

Nem volt Buda bajnok kész ily feleletre:
Oh Detre, kiálta, álnok eszű Detre!
Benned, imé, vártam igaz ügyem őret:
De te, látom, félted csak a magad bőrért.

Kit nyerjek arannyal, kit ezüsttel már meg,
Ha régi barátság így marad, így áll meg!
Zászlóhoz a népet hol vegyem ujonnan,
Ha régi barátim futnak előbb onnan!

Csínja - felel Detre - van az ily dolognak,
Madarat nem dobbal, nem üvöltve fognak:
Aranyon *árúlot* te keressz hiába,
Mondván: „nesze! hú légy.“ Senki nem oly kába.

Senki biz' oly olcsó, kinek ezt mondd, nincsen
„Megvettelek, ugy-e, alku szerént, kincsen?“
Aranyod utálat, - még le sem ül nálad,
Még vissza se' fordul, csakhogy odébb állhat.

-195-

De, ha rejtett czéllal adsz neki, és *ingyen*:
Kárba, veszendőbe sohse félj hogy menjen;
Aranyod megbérli: ő maga sem véli
Hogy az indulatját adomány vezérli.

Akarod, gerjedjen szive szánalomra:
Mélyebben megesik ha arany is nyomja;
Vagy *az ő* sérelmét latolni ha kezded:
Súlya ezüstödnek túlterheli eztet.

Kincs elalutt hálát, régi boszút felmar,
Kincs váj sebet újra, hol behegedt a var,
Kincs egyenest görbít, egyenesít görbét:

De ügyesen kell ám használni az örvét. –

Elállt szeme szája Buda jó királynak:
Oh Detre! nem értem. Nosza, mit csináljak?
Taníts tanulatlant; de magyarabb szóval:
Ha soha nem voltam, leszek ezért, jóval.

-196-

Akkor egész éjjel, hajnal hasadásig,
Magyarázott Detre, figyelé a másik;
Virradtakor elment, vagy alig korábban:
Sohse' látták többé Buda sátorában.

Ment; reggeli álmát fölverte a gótnak
Valakik udvarnál kísérői voltak;
Haza, népe közzé, indula hadastul,
Hol gyarmatot ülnek, leigázva vastul.

Szigetenkint szerte az idegen nemzet
Erős hunok ellen soha nem rezzenhet;
Él maga törvényén, nem szolga, különben;
Vannak fejedelmi (Detre is az) többen.

Kiket az utból még, vagy haza értével,
Megtuttat a vén szász titkos követével:
Inti vigyázatra: legyenek mind résen,
Készülve hadankint, mert nagy idő léssen.

-197-

Naprul azért napra, mint azelőtt, folynak
Dolgai gyanútlan az idegen fajnak:
De sokat mond bátrabb szemeik nyilása:
Benne ragyog népök várt szabadulása.

Ezek így készülnek. – Buda hős azonban
Hunokat hívatja, kitkit alattomban,
Magához egyenkint rendeli a főket,
Kincses ajándékkal így lopja meg őket:

Bátya, felém sem jössz, idehagysz túlon-tul,
Meg is ám halhatnék tőled rokonomtul,
Mióta királylyá Etelét megtettem
Ő pedig abban jár, hogy ne legyünk ketten.

Oh, jobb is, a mim van, rendelni halálra:
Nem tudni, a holnap, sohse, mit hoz mára;
Ne nyelje be ő mind: ím, neked ezt szántam:
Jó emlékezéssel légy róla irántam.

-198-

Másnak emígy szólott: Hogy vagy, öregem, te?
Elmúltunk! igaz-é? Te is, én is, nemde?
Új az idő s ember; az egész világ új:
A vént leszorítják, ha maga nem tágul.

Nem így, Bendeguz és Rof idején, volt ez,
Kik alatt szolgáltál: hanem akkor volt ez!
Véred elomlását Etele mit bánja!...
De fogd: Bendeguzé; kincse maradványa.

Van, kihez így fordul: Már híni se' merlek
Lakomára, hékám; ízetlen a serleg:
Etele gyanakvó, rád, valamint rám is:
Jól teszed! okos légy, kerülj ezután is.

Mi haszna ezentul billikomok, tálak,
Arany-ezüst eszköz Buda nem-királynak?
Etele rátenné kapzsi kezét, hidd el:
Víg napok emlékét, pajtás, nesze, vidd el!

-199-

Olykinek⁴¹⁾ ezt mondja: Titok, a mit hallasz...
Ne félj! Etelénél kárt vele nem vallhatsz,
Bár engem az útból félre akar tenni,
A mi nem igazság: de ha meg kell lenni!

Egyszer hal az ember! magamért nem bánom:
Asszonyomat hogy tán kirabolja, szánom;
A mim van, az itt van: rejtsd el *neki*, kérlek,
Légy gondviselője nyomorúlt Gyöngyvérnek.

Igy a többivel is, kit ravaszúl Detre
Hajolni tapasztalt vala zendületre;
(Rég ideje szó-fon maga titkos tervén;)
S beadta nevenként, hunokat ismervén.

Volt már (de mikor nincs árnyéka nagy fának!)
Irigye hunok közt Etele királynak:
Rémít vala egyet hatalom gyors nőtte,
Másnak Etele büszkébb, mint annak előtte.

-200-

Jár maga eszén csak, tesz maga oktábol;
Régi szokást mellőz, új dolgokat ápol. –
Más, a minék elsőbb maga is örvendett,
Találja nehéznek a sanyarú rendet.

Ha ki meg ellustult békés Buda mellett,
Harcolni örökké kell, látja, Etelenek,
Nagyra fejét, egyszer, örömebb szánja,
Mint hogy ne henyéljen már ennek utána.

Volt olyan is, kit tán szóval avagy tettel
Etele megbántott, mit nem feledett el;
Vagy, ha nem is bántá, vette zokon önként:
Nem tudja, mivel sért, a hatalmas, gyöngét.

Egy-kettő igazát érezte Budának,
Titkon törí szívet sérelme jogának;
Nagy része a köznép bizodalmán retteg:
Etele az által hova nő felettek!

-201-

Ezt arany ingerli; kapdos amaz újon;
Ez rászületett, hogy követ egyre fújon;
Ezt hajtja irigység, vad epébe mártott;
Hő vére amannak üt örökké pártot.

Hisz' ember az ember, akkor is az volt lám;
Megörült s megdöbbsent Etele nagy voltán. –
Buda végez minddel szép színnek alatta,
Szájába miképen Detre vitéz adta. –

Mint szellő ha fogan vak déli melegben,
Piczi pöhöly elsőbb, út kis pora lebben,
Majd a berek szélin leveli a nyárnak
Tánczot ezüst hassal, nesztelenül járnak;

... Honnan, kicsi szellő, ég vándora, jöttél?
Vagy lábom előtt csak egyszerre születél?
Lehelleted' arczom még érzeni tompa:
Ott vagy azért, látlak, hogy fürdöl a porba';

-202-

S már zizzen az erdő, fodorúl a víz is,
Hosszú haja árnyát lendíti a fűz is,
Már lombokat lóbál, már ágat is ingat,
Már egy egész karcsú fiatal bólingat;

Zúg itt is amott is a liget és megdül,
Szennyes az ég boltja szapora fellegtül,
Kardját hüvelyéből rántja egy-egy villám,
Zengeni, úgy tetszik, moráját is hallám:

Hír támad azonkép a hunok szállásin,
Tompá beszéd, bor közt, nagyok áldomásin;
Hogy' támada? hogy' nő? ki toldja? ki kezdi?
Tán a levegő is egyaránt terjeszti.

Budának először dicsérete hangzik:
Hajdani jó élet, heverő nagy lagzik,
Munkatevés nélkül, ingyen, a vidám bor:
S hozzá Buda lelke, a szelid, a jámbor.

-203-

Az, ki Buda nevét említni se' merte
Már hónapok óta, most jár vele szerte,
S örvend, hogy szavait befogadja kész fül,
Vagy meg is előzik ha szólani készül.

Nem tudja egyiksem, ha kivel sűg össze,
Hogy azt is aranyyal Buda környékzte!

Bátorságot ez ad mind ennek, amannak,
Hogy már annyian ők Buda mellett vannak.

Ada bátorságot, növelé a merszet,⁴²⁾
Hogy igaz ügyben jár, bizodalmat szerzett:
„Aranyát elvettem – kiki titkon szóla –
Hanem ez gondol, lám, csak a közös jóra.“

Oh bizony... (a fő-fő, a nyakasabb szittyák
Buda királyságát ily szóval ahitják)
Oh bizony akkor volt a mi szavunk kellő,
Mi magunk fő jobbágy, királyhoz egyenlő.

-204-

Szoktunk oda jární, mint haza, hívatlan,
Fölkelni, ha tetszett, ülni le, mondatlan;
Kérelmet ha tevénk, a hangja parancs volt,
És Buda kért tőlünk, ha miben parancsolt.

Mert ő vala jámbor, nem büszke, negédes –
Vala nyájas, vídám, szelid, emberséges,
Szófogadó, kész, hű; de igaz is, bölcs is:
Benne ugyan nem volt legkisebb erkölcs is.⁴³⁾

Más haragot színlel, makacsabb húrt penget:
Nem volt szabad azzal, nem tudta mit enged,
Társul az öcscsét hogy székébe fogadja,
S a nem-adhatóját valakinek adja.

Királyt Buda nekünk nem tesz maga mellé,
Se kérdve, se hallva: „ime, Ország! kell-é?“
Gyűljön azért ország, ki ne ő rá bízza:
Vétesse hatalmát kénytelen is vissza!

-205-

Egyszersmind az urak: Torda, Szalárd, Bulcsú,
Gyula, kádár ellen szitok átok olcsó,
Nevöket említik beszorult ököllet:
Hogy Buda osztályát okozák Etellel.

Sok szörnyed a szótól önnön maga nyelvén,
Buda gyalázatján, Buda veszedelmén,
Dísztelenül a mint megalázva festi,
Hogy' nincs nyugodalma, se lelki se testi.

Iszonyítja legtöbb a nagy, örök esküt,
Mellyet szive vérén Etel az-nap eskütt:
Fogadá, nem tartja: ám most kiki lássa:
Nemzetül a húnnak ne legyen romlása!

És már az ilyen szó nem marad a fők közt,
Riadoz törzsenkint az alattlevők közt,
Mint hó-guja, száll s nő; mese mesét szülvén:
Membódul a köznép, fejei böszültén.

-206-

Valamint nagy ménes, ha elő-nyaranta
Vihar gyűl az égben, repülő sok gyanta,
Feledi hogy szélyel bízvást legelészszen,
Nyugtalan egyszerre, bogarassá lészen;

Hosszu nyakát némely, levegőbe túzi,
Dagadó czimpával a viharat bűzli;
Más felrug emelten lobogó farkához,
Lába dübörgésén ijed és futkároz;

Nincs bújni karámba, hol bújni ereszbe,
Teszi kettő-három a nyakát keresztbe,
Remegő oldallal a nagy időt várja,
Mikor szakad a menny hulló köve, árja:

Így a hunok közt is háborog az alrend,
Membódul az elme, és megbomol a rend;
Csoportosan öt-hat dugja fejét össze:
S a vérszagot érzi, s mond: nagy idő lessz e!

-207-

Maga Hadúr-Isten sok csuda jelével
Hírül Buda végét adja Etelével;
Üstökös a mennyég bús mezejit szántja,
Pallosokat vérben emel észak lángja.

Kell szörnyü esetnek történni, mivelhogy
Nappal a nap fénye, éjjel a hold elfogy,
Sötétben a húnok fiai maradnak:
Vesztét ne jelentse mind az egész hadnak!

Sok csuda szörnyet szűl az asszony, az állat,
Forrás vize vértől iszony és útálat,
Kabala emlőjén vér szakad a téjjel,
Halványan a holtak kísértének éjjel.

Mert ezt Hadur-Isten balgatag embernek
Buda elvesztéről adta bizony-jelnek,
Hogy Etelét intse, a népet is ója:
De nem érti a föld gyenge halandója.

A mit az Ég jósolt, hogy eleit venné,
Az fordula épen nagy veszedelemmé,
Hogy Buda romlását felidézze gyorsan:
Ez a nyomorúság az emberi sorsban! -

Immár Budaszállás nem oly rideg, árva,
Felmagzott füveit letapossák, járva;
Éjjel elébb jönnek, azután napközben,
Legelébb egyenkint, azután mind többen.

Buda paripái, uj elevenséggel,
Most összenyerítnek gyakori vendéggel;
Udvara sok füstjén megvidul az éhes;
Sűrög a mi sűrű, sajog⁴⁴⁾ a mi fényes.

Mint hangya csoport, mely kiered fészkebül,
Zsákmányra elébb küld csak nehanyat kémül,
Azután mind többen lakói a bojnak,
Egymás tetején is, oda-vissza, folynak:

Ugy népesedett meg Budaszállás útja,
Fel is, le is a hún szüntelen azt futja;
Szélyel az országban ágazik, mint küllő,
Vagy az onnan térő, vagy az oda gyúló.

Sereget is, melly a palotát őrzöze,
Buda személyéhez állitanak össze:
Pártbeli népéből kiki részét adja,
S rendre egy-egy ott hál, ki törzsnek az atyja.

Buda királyt pedig ámítja reménység,
Tagjait, úgy érzi, nem terheli vénség,
Mint habot üres szél, bizalom felfúja,
Könnyen forog és jár: fiatal lett ujra.

Így a buborék, mely született nádszálon,
Könnyü lebegéssel kis ideig szállong,
Fényét teszi minden fordulata szebbé:
Valamíg elpattan - hiu pára-cseppé.

Látván maga mellett gyűlni fölös számot:
Mintha erejéből kiki adna vámot,
Neki adna egy részt, toldná az övéhez:
Testében is immár olyan erőt érez.

Nézd, feleség, Gyöngyvér, nevető szájjal mond,
Nem vagyok én még *vén*; hanem a bú, a gond;
Aczélos erővel minden inam pattan:
Megvínék bizony én Etelével hadban.

Jaj! - felel az asszony - mint *ide* nyilallott!
Oktalanul többé így ne beszélj, hallod,
Mert bizony elfordul e zsöngé szerencse:
Nemhogy Etelétől árva fejed mentse.

De még azután is Buda csak nem állja,
Hogy balga beszédet ki ne ejtsen szája,
Ülvén az urak közt, bor-lihegő mellel:
Meglássa no bárki: megvívok Etellel!

Ifjú dolgait is hordja örökké fel:

-208-

-209-

-210-

-211-

Hogy harczolt gepidák fene törzsökével;
Vissza magát harczos napjaiba éli;
Etelén győzelmét semminek itéli.

Tanácsot azonban ülnek vala mindég,
Buda királylyal, vagy külön, a leventék,
Benn a palotában, s kívül az erkélyen,
Jövet is az úton, menet is utfélen.

Könnyü bizony eddig vala szökni árkot,
Szóval Buda mellé ütni merész pártot:
De mi lesz a vége? s mi elébb a kezdet?
Van mit nagyon erről tanakodni bezzeg.

Eleinte a szó hirtelen és hangos,
Dobál vele büszkén sok elő-harangos,
Föl, Isten egére hajítani merné,
Nemhogy, zabolásván, Etelét ismerné.

-212-

De máris ezáltal megütődnek többen,
Nagy meredek szótól az okossa döbben,
Amazok estén, kik előtte bukának,
Méri a mélységet: „nem ugrom utánok!“

Beszéd hamar ottan emelkedik óvó,
Kétség is habozó, félelem is búvó;
Százféle tanácson száz elme hasonlik:
Mint habütött pandal,⁴⁵⁾ Buda ügye omlik.

S valahol meggyűlnek tanácsba, csoportban:
Egygyel az otlévők feje több, mint ott van;
Nem látja sok ember, de ki látja, szörnyed:
Etele arczát, a boszuálló szörnyet!

Mint őszi fuvalmon fa levele sárgul,
Nesztelen itt-ott már leválik az ágrul:
Ugy sápad el egy-egy, szótlan tovahímlik,
Iszonyún e látás ha elébe rémlik.

-213-

Hírli veszett ügynek: mond, tudta előbb is;
Téríti meg útján a szembejövőt is;
Csak, ki magát nagyon Budáér' kitette,
Kénytelen az helyt áll, marad őmellette.

S Etele nem tudná Buda bátyja tettét?
Jól tudja bizonynyal: hivei megvitték:
De csak úgy tón kézzel, kicsinyelvén e bajt,
Mint a ki magától könnyű legyet elhajt.

Pedig Buda pártján még elegen vagynak,
Lehetne keménynek mondani és nagynak,
Ha volna tanácsa, ha volna vezére,
Ha Etel oly sokkal maga föl nem érne.

De bomlanak immár külön-külön észen,
Füstbe ama nagy tűz, félő, ne enyészsen.
Végre a tanácsot, mit megvon az elme,
Megadá mindnyájok közös egy félelme.

-214-

Budaszállás - mondák - nyilt, mezei tábor,
Nincsen is ez helyben maradásunk bátor:
Nosza rakjunk várost, kőre követ szintén,
Valamint sok más nép teszi Naplementén.

Mindenki örömmel ezt az ígét hallá,
Fenszóval Buda és a többi javallá:
Mire Etel megjő, ha volna lehetőség
Hogy ilyen épület akkorra megessék.

Város vala régi, Duna jobbik partján,
Megtörve had által, Keve, Béla kardján;
Tornyai, bástyái, mellvédei most rom:
Húnok idejöttén alázta meg ostrom.

Teteje hamvvá lőn; még falai állnak,
Lassu enyészettel ott hagyva halálnak,
Ügyefogyott alynép csarnokait éli,

Szél benne bitangol: az északi, déli.

-215-

Erre legott minden, ha ki látta, gondol,
Képzeltök mindjárt építi a romból,
Rései megtöltve, árkaik megásva:
Költözzék oda át mind Budaszállása!

Nosza, egész tábor Buda szaván pezsdül,
Útra hogy a várost vigye mindenestül,
Kapcsait ereszti, oldja eresztékét:
Budaszállást ember nem leli a régít.

Szedi szélyel, csuklón, ki mestere ennek,
Emeli köpczös váll súlyát szelemennek;
Oszlopa dől rendre; czölöpjeit ássák;
Gödör ha jelenti Buda ó szállását.

Lábat alá mingyár', kötnek erős tengelyt,
Irdatlan⁴⁶⁾ kereket, guruló nagy hengert;
Gulya ökör húzza; a tábor is indul;
Csak a Mátra szele száll ott meg ezentul.

-216-

Immár Duna mellé hogy lassan elérték:
Láp a szarufákból készüle temérdek:
Úszva egyik partról költöznek amarra,
Lófarkon az ember, tutajon a marha.

Föld nyomorú népét, az idegen fajtát,
Ostorral azonban építeni hajták
Seregestül, a mely tud banni a kővel,
Vagy arra való, hogy emelje erővel.

Sziklát seregestül hordnak vala hegygyé,
Munkában az éjet nappal teszik egygyé,
Etetik éhszájú csorbáit a falnak,
Tornyot is az égre, négy szögein, tolnak.

Hamarább mint vélnéd, vár leszen a várból,
Kapuit ácsolják nagy erdei szálból,
Csiga eresztvényre hídját lehidalják,
Iszonyú mély völgygyel körítik az alját.

-217-

Buda király elsőbb, a helyet megjárva,
Építi fa sátrát nagy kő palotára;
Ernyőt a hunok is körülötte vonnak,
Tetején lángdúlta, földözetlen romnak.

Budaszállás, a mely volt azelőtt, nincsen;
Ki látni akarja, ide föl tekintsen,
Sátorait tarkán emeli magosra; -
Hirtelen így épült *Buda új várossa*.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

-218-

BUDA HALÁLA.

-219-

Már félszke fölött leng énekem ezúttal,
Buda forgó napja száll meredek rúddal,
Este van, este van... késő a madárnak:
Nem látjátok-e már, hogy' nőnek az árnyak?

-220-

-221-

Buda körül bús éj tornyosodik össze.
Hanem a sors útján csak pihenő lessz e:
Új dalok, új dolgok tolmácsai, jőnek,
Ha isten erőt ad szegény éneklőnek.

-222-

Etelét emlitem: hova késik hadban:
Idejét vesztegli maga önként abban,
Készántag azon van, mi ürügyön késsék,
Rettegve haragja izzó kitörését.

Talán Buda megtér ildomosabb észre,
Tán pártja elporlik, (szakad is már részre,)
Tán őmaga lelkét türelemmel győzi,
Cseppről a míg cseppre boszuját lefőzi.

Hamar a zendülést odakinn elnyomta,
Csak félelem által; vért keveset ontta;
Látatlan előzé iszonyú hadjárat:
Híre hadat vert meg, vőn be kaput s várat.

Sok kulcsot ijedve lába elé hoztak,
Fogoly esett nagy szám, sarcz tetemes, gazdag,
Túsz néki minden hely küldöze hódolva,
Városok utczáit taposta hatalma.

-223-

Ám adaját császár meg nem adá bérül,
Hallván ijedelmes roszt Etelérül:
Hogy az ő országát hódítja *magának*,
Népével a húnok, mint *urai*, bánnak.

Üzené: túsz, foglyot hamar átaladjon,
Maga is országán többé ne maradjon,
Vigye hadát húnok lakozó földére:
Ugy áll neki császár, mit előbb ígére.

Nagy büszke haraggal Etel erre lobban,
Igazán vagy színből? maga tudja jobban;
Színből, igazán is: mert az neki sértő,
Hogy *előbb* átadja, s várjon adóért ő!

De meg, Buda miatt késik vala, mondom,
Haragban a lelke hömpölyög, és gondon; -
Ifjú seregét is szoktatnia kell még:
Látja, hogy a harczban mily öröme telnék.

-224-

Nosza hát indítja, had-izenés nélkül,
Felel a császárnak mostoha vendégül:
Mély birodalmába, hét ágra, betörvén
Omlik hada mint ár, kavargog mint örvény.

Valahol megfordul, pusztít, rabol, éget,
Füstben maga után von egész vidéket,
Kincsét kirabolja, népeit elhajtja,
Csak az üres földnek gyász fenekét hagyja.

Tizszer - husszorosan az adót fölszedték,
Olly özön a zsákmány, mind' el se vihették,
Bíbornak először kopja vala singi, -
Vagy elégett máglyán, nem vált ura senki.

Sűrű követ által bezzeg ajánlá már,
Maga veri följobb adaját a császár:
Ám Etelét ily szó találja süketnek,
Látnia színét sem engedi követnek.

-225-

Sőt a telet is már - Etele azt várja,
Míg maga hídat ver omló vizek árja:
Hogy büszke Bizáncznak kapuin döngessen -
De az idő sorját, kell, sorba kövessem.

Buda király búsan ödöng vala itthon,
Bástyái mögött sem érzi magát bizton,
Keleti pusztákra szomorúan néz ki,
Hogy mily nagy az ország s kicsiny az ő fészki!

Mint rácsba először befogott vadállat
Mozgásra elég tért s nyugtot se' találhat,
Jár fel-alá mindig, lép nehanyat s vissza,
Fejével a rácsot sikertelen zúzza:

Úgy falai közt jár húnok fejedelme;
Gyorsabban a testnél hánykódik az elme:
Ha ül is, ha áll is, ha fekszik, ha alszik:
Ez nem pihen úgy se', álmába' viharzik.

-226-

Egy nap is, a várnak hogy néz vala ormán,
Egyedül a síkra mélézva mogorván,
Merre Budaszállás lehetett a régi,
S homályban Etellak messzebbi vidéki;

Hirtelen az öklét üti homlokához,
Szeme összébb rándul, *egy* pontra sugároz,

Nem a levegőben - lelkébe' van e pont,
Hátra szegett fővel nagyot riad, és mond:

Melly Isten az égből - te, Hadúr, ez eszmét,
Te adád most nékem, szánván Buda vesztét!
Vagy valaki, ébren - feledett álomban -
Mondta nekem?... Sőt te, te Hadúr, e nyomban!

Mind a hunok tüstént körül arczom' vennék,
Magam is, *e karddal*, győzhetetlen lennék,
Ha egyszer kezemet ráteszem a kardra,
Én, Buda király, mint Isten is akarta!

-227-

De ki lesz a bátor?... Ezt mondva, szemébe
Kanyaró ötlött fel, a Kanyaró népe,
Mely, noha Budával táboroz egy-párton,
Nem szenvedik ottbenn, csak kívül az árkon.

Mert nem volt Kanyaró, feje, atyja nemnek,
Vezeti seprőjét hunnak, idegennek,
Ki barát és ellen földjén rabol, éget,
Ki apát anyát ölt, s aluvó vendéget.

Nem lakik e banda soha sátorszinben,
Eső, hideg és hev feketíti színben,
Bőre nem is bőr már, hanem ordas kéreg;
Nyerge az ág s tűzhely, hús ez alatt fő meg.

Békében (e hadnak nincsen soha béke)
Körül a szomszédság bűvő menedéke,
Onnan idegent is, húnt is rabol átkul;
Hadban elől ijeszt, mérföldnyire száguld.

-228-

Mostan Buda mellé, mint keselű, jöttek,
Díjul akasztófát s aranyt kikötöttek,
Azt hogy ne találják, ezt hogy ne veszítsék; -
Kénytelen ámbár, de kellett a segítség.

Ily hadnak Buda most hívja fejét félre.
Vala ez a rútak iszonyúbb vezére:
Daliás hún nép közt nem akadt oly undok,
Hogy megközelítné a milyet elmondok.

Kulacsfeje szűkült, pisze orral, lappá,
Tette a természet, s maga még rútabbá:
Késsel az ön húsát bemetélte arczán,
Hogy lenne ijesztő rettenetes harczán.

Szanaszélyel ritka, műveletlen serték
Forradozott állat s ajakát kiverték,
Apró szeme kútból csillog elé, szúrva;
Hangja ebugatás: vakogó, nyers, durva.

-229-

Ezzel Buda király ered íme szóznak,
Félre mezőn híván, így mond Kanyarónak:
Meglátom, Kanyaró, van-e hős sziv benned,
Etele sátrába, éjtszaka, bemenned.

Kard függ ott valahol, megismered erről...
(Hüvely atyjáé volt, megmondta: mi jelről)
Azt nekem orvúl te... ha nekem elhoznád:
Aranyban-ezüstben elnyered a hasznát.

Megdöbbsent Kanyaró, gondola egy hosszat,
De utóbb fellángol, merni nagyot, rosszat,
Szája vigyorgástól lón még iszonyúbbá,
Díztelen ily szóra vonogatta csúffá:

Kard lesz! de aranyt adj, de sokat; nem bánom;
Hanem aztán: pfh! pfh!... Etelét nem várom;
Mert ha Etel itt kap, Hadur, az ebanya,
Száz volna se' ment meg, se maga sem kardja!

-230-

Menj, menj, gonosz! Ármány! Buda szól ijedten,
Mert félek agyon sujt égő nyila itten,
Vagy az útban, a kit káromlani mertél; -
Jutalmad azonban megvetem a kardér'.

Még az nap Kanyaró osztja hadát szélyel,
Út nélküli úton bújkál vele éjjel,
Napközben mocsaras helyeken meghúnyanak,
Rettegve boszúját minden igaz húnnak.

Harmadik éj a mint fordul ilyen napra,
Mind összeverődtek tornyos Etellakra,
Állítja vezérek ide-oda lesbe,
Útat előálmon egyedül keres be.

Krimhilda Etelnek szép nője azonban
Távoli férjéhez vala édes gondban,
Nem alutt, az álom csak játszva került
Fohásza galambit férje után küldte.

-231-

Hattyu fehér teste forog a hab ágyon,
A lelke meg úszkál tenger hiu vágyon,
Apró pihegését únja Aladárnak;
Körül éjszúritó nagy kárpitos árnyak.

Hall egyszer odalenn, mint paripa prüszzét,
Megörül: hirmondó! felugorva néz szét:
Etele tornácán hadi mént kötött meg
Valaki... „jaj! nem más – édes uram jött meg!“

Veti hamar leplét karcsu derekára,
Minden erén futkos szerelem hangyája,
Függő folyosón át az urához indul,
De megáll rettenve útja közepin tul.

Idegen a férfi, dísztelen a termet
Mely palotából jön s lova hátán termett:
„Ki az ott, ilyenkor!“ – De nem is áll szónak;
Vércse sikoltása úzi az asszonynak.

-232-

Tüstént aluvó ór, valamennyi, támad;
Két ujján Kanyaró füttyent vala hármat,
Éh farkasi oztán törnek elő jelre;
Virrada sok alvó örökös éjjelre.

Így sikerült vérben átal verekedni,
De zsákmányt Kanyaró nem mer vala vetni;
Seregét oszlatja: el, el, a határra!
Egyedül a kardot viszi meg Budára.

Mellyet nagy örömmel Buda király másnap
Mutat elő s büszkén a többi tanácsnak,
Dicsekszik: az éjjel *csoda* által nyerte;
Jobban Etellakról tudják haza-szerte.

Mindenfele a hír onnan eredt szélyel,
Összetalálkozván Buda más hírével:
Hogy az Isten kardját csudaképen nyerte; –
Nem hiszi *egy* ember neki, országszerte.

-233-

Sőt a maga pártja, az is elpártolna,
Etelétől immár menedék ha volna;
Újult bizodalját öli halvány kétség:
Így orozott kardban, vajh, lessz-e segítség!

Etelének is vűn⁴⁷⁾ hírt Hilda futára
Mikor a kard eltűnt, s hova tűnt: Budára.
O – jaj!... akkor látták (egy hangja se hallszott)
Sápadni először azt a piros arcot.

Elsápada, elhalt kisérteti zölddé,
Azután izzó vér sebesen megtölté,
Azután ültéből felrándula, tenni,
S dörmöge mély hangon: haza fogunk menni!

Követét császárnak hívatja magához,
Adáját hogy rakják, engedi, lábához,
Túszot neki és foglyot átaladat renddel,
Haza indulásra napot órát rendel.

-234-

S már, mint szele égi tüzes háborúnak,
Zúg jötte felől hír a haragos húnnak,

Mindenfele a nép elképzeli s borzad
Budára szegényre az iszonyú rosszat.

Mint hegy ha szakadna, mint ég ha omolna,
Világ tengelye mint dűlőbe' ha volna:
Úgy képzeli a nép - vagy mi nagyobb rosszat
Etele haragja, Buda bűne hozhat.

Még útban eléje, urok elé, mennek
Sokan a fő húnok, fejei a nemnek,
De nem meri egy se Buda pártját fogni,
Etele szívébe könyörű szót lopni.

Detre is ott van már, kelleti hűségét
(Átkozva magában Buda semmiségét.
Lelke a jövődön szomorún kóvályog.)
S vele mind a többi idegen királyok.

Föl, Keveházának, seregét vezérli
Etele; ott áldoz; Érdet nyomon éri,
Buda új városnak fordul, folyam ellen,
Tétey előfokján föltetszik az ellen.

Hamar, ezt meghallván, Buda kaput zárat,
Nagy körösztbálvánnyal segíti a zárat,
Dobogót felvonnak szédületes árkán,
Nyillal, kopiával tövises a párkány.

Hal úszva - király mond - madár ha repülve,
Ember fia nem jó itt csuda nélkül be:
Mert elfogy előtte, akármi felől jön,
És meghasad a föld, bár merre kerüljön.

Etele azonban már nem vala távol,
Körül a hegységet megszállta hadával;
Kapu elé mingyár' szót szólani küldött,
S nagy hangon alólrul beszéle a küldött:

Buda király hol van? Álljon maga szónak. -
Etele küld engem, ura minden húnnak,
Seregével ott ím a bérczeket űli,
Ezt a madárfészket pöhölyre becsúli.

Hegyet az árkába onnanfölül ontat,
Falaid ormóján tapos országútat,
Valaki él ottben, úgy tartsa, nem élne,
Fiúval az apját vetteti kardélre.

De ha Isten kardját meghozva, köszöntöd,
Kapuid, sarkából, mély porba ledöntöd,
Egyszer ha vonúl át városodon népe:
Fogad utolszor még atyafi kedvébe.

Se kaput, sem kardot! - felelt Buda hévvel, -
Holt testemen át csak ha bejő népével!
De, ha esdő szóval *maga* hozzám jön be,
Fogadom a pártost régi kegyelmembe.

Kacczanva Etele érti meg e választ:
Ha ha!... egy jó kardot fegyveriből választ;
S indul, menőben derekára kötvén.
Mind az urak kéri, őt nyomba követvén.

Ne menjen! ez ármány; Hadurra! hová megy:
Azok ott nagy tábor; maga hős, de lám *egy*; -
Esennen⁴⁸⁾ a hún fők köntösit érintik:
De szeme szikrái vissza vadúl intik.

Jutva le a várhoz (mely Ó-Buda mostan),
Parancsola tüstént: nyiljék kapu ottan,
Hídat alá döntnek, kaput elé tárnak;
Mögötte bezúdúl tengelye a zárnak.

Buda pedig öcscsét várja vala bástyán,
Messzire megrémült vérszínü palástján,
Haja merevedni sisak alatt kezde,
Hálója halálnak szemeit környezte.

-235-

-236-

-237-

Szólni akar - nem tud -: hozzá ne ereszsziék,
Karddal ez egy embert odalenn elveszsziék;
De nem is voln' a ki e szóra királynak
Végezze parancsát: mint kőszobor állnak.

A mint közelebb jó, a mint szeme villan,
Duzzad egész teste, majd rászakad olyan,
Harag a nézése, harag a járása,
Szorul összébb köztük levegő nyílása:

Fegyvertelen az bár - szegény Buda elhűl,
Hamar Isten kardját rántja ki védelmül,
Önkintelen ádá az Eteletől ója
Noha érzi eljött éltének utója.

Etele is, szó nélkül, csak ölü-sívással,
Ránt ellene szablyát; küzdenek egymással;
Messze a viadal késő zaja csattog;
Nézi a két tábor, fölöttük, alattok.

Ott nem az Istenkard által Buda vívik,
(*Kezében* aczélja csak aczél tudnillik;)
Emberül ő harczolt maga emberségén;
Bajnok vala ifjan, s bús élete végén.

Harmad szeren a mint zúdúltanak össze:
Etele Buda kardját kiröpité messze;
Oda lón az; testét veszni hagyá hátul,
Mégfutva halálnak mereven arcátul.

Még egyszer üvöltvén, Etele szökellik,
Váll-közön a kardját belemártá mellig;
Arczczal, Buda ki volt, a porba merüle,
Iszonyú csendesség fagya meg körülé.

Ám had ura Isten jól látva egéből,
Hunokért nagy könnyű csordúla szeméből:
Jaj! betelik, mondá, már íme betelnek -
Népe jövendői számlálva Etelenek.

Isten, alant földjén, ő lehetett volna;
De nagy ily kísértés földi halandóra -
Szólt; és megnyugodott, könnyét letörölvén:
Hogy örök-állandó amaz erős törvény.

Ezalatt tornyáról magas palotának
Rohan alá, hajh! már özvegye Budának;
Szöghaja kígyóit tépi, előlfutva,
S üvölt habos ajkkal, még oda sem jutva:

Ilda, kevély Hilda! Krimhilda kegyetlen!
Verjen meg az átok! ne maradj veretlen!
Soha te fiadnak örömét ne érjed!
Veszzen ki magostul vele gyilkos férjed!

Kínnal fiad elveszd, kínnal a kit szültél:
De ne örülj akkor, mint *akkor* örültél!
Kit élnie szültél: szüld szörnyü halálra!...
Jajgata, és mint holt, lerogyott urára.

Etele is eszmélt asszonyi fájdalomán,
Össze a hős rendült neje nevét hallván,
Lába előtt, vérből, néz vala egy pontot,
Tomba sötét hangon ily szavakat mondott:

Ne átkozd, iszonyú! nem vétkes *az* ebben;
Ártatlan a gyermek az apai tettben.
Átkod Keveházból nem fogja kivájni...
Tora, temetése leszen ott királyi.

Búgással az asszony szemeit a sebbe
S arcát, könnyü nélkül, temeté mélyebbre;
Sírtak hölgyei mind. Most a csuda-kardot
Fölveszi egy fő hún, ki Budával tartott.

Vitte, odanyújtá Etele királynak,
Némán háta megett a többije állnak.

Megrázkodik a hős, markolat érintvén;
De legott felszólal, nagy körbe tekintvén:

-242-

Hun urak, mit néztek! ez csak az én tettem.
Megvan. Szigorún, de igazán büntettem.
Ezután bő ajtó nyílik kegyelemre:
Nem vetem a multat senkinek én szemre.

Hunok! Isten kardját emelem rá fenjen:
Mind a világvégig általa kimenjen
Népünk birodalma, neve, dicsősége!...
Örökkön-örökké nem lesz soha

VÉGE.

JEGYZETEK.

-243-

Az I. énekhez.

- 1) *Öcscsével.* Megszoktuk Budát *ifiabb* testvérnek képzelni, de csak is megszoktuk. A krónikák egyszerűen *frater*-t mondanak, s az lehet *bátya*, *öcs* egyaránt. A Nibelungen *Blódel*-e, igaz, fiatalabb; de az nem történet. Thierry Amade (nem tudom mi forrás után) határozottan *Budát* nevezi *frère ainé*nek. Hogy tárgyamra nézve e fölvetel igen háládatos volt, az olvasó meg fog győződni.
- 2) *Keveháza.* A hunok fejedelmi temetője.
- 3) *Rof.* Így nevezem (Szabó Károlylyal) azon hún királyt, a ki *Rova Reuva*, *Ruas* stb. név alatt fordul elő az évkönyvekben. Valószínűleg *Rof* helység tartja emlékezetét.
- 4) *Garaboncz.* Ipolyi gyanítása szerint hadd legyen amaz alárendelt papi osztály, mely áldozatoknál a kézimunkát, bonczolást mit, végezte.
- 5) *Joh*, vagy *jonhó*. Régi szó, jelenti a nemesebb belrészeket.
- 6) *Nézők*, (*oltárnézők*). A babona nyelvén maig fennmaradt szó, noha ma eltérő értelemben.

A II. énekhez.

-244-

- 7) *Rovásra hazudni.* Maig élő mondás, annyi mint sokat és folyvást hazudni, mintha csak *irva* volna. Azért mertem a *hun* írásmóddal (mely rovásra történt) kapcsolatba hozni, daczára mai tréfás színezetének.

A III. énekhez.

- 8) *Gyöngyvér.* Régi *pogány*-magyar nő-nevet alig-alig talál az ember. Én a *váradí regestrum* magyar jelentésű neveiben véltem ilyesek nyomára akadni, hol *Gyöngy*, *Gyönyörű* stb. fordulnak elő, mint nőnév. Így lőn szerkesztve a *Gyöngyvér*, mely annyi mint *gyöngy-testvér*. Nem a hasonló nevű madárra gondoltam tehát.
- 9) *Odin.* A scandináv hitrege fő istene.
- 10) *Nornák.* Végzetnők, mint a *párkák*. Hárman vannak. Egyike a csatán elesett hősöket vezeti Odin lakába (*Walkyria*).

Hogy *Detre* itt pogányul beszél, holott a Nibelung-énekben keresztyén, azon nem fog megütközni, ki a régibb *Edda* énekeket ismeri. Azok még mit sem tudnak ama nagy keresztyénségről, melyben egykorú hőseiket a mai német írók, mint a *civilizatio* (!) képviselőit, a *barbar* Etelével szemközt állítani annyira szeretik. A história Theodorich-jának semmi köze e regebeli *Detrével*.

- 11) *Aszaly.* Maig élő szó. Jelenti a népnél a női mellénynek derékon alul függő karéjait (pellempátyait). Ballagínál *Zwickel*, ruhaereszték. Nálam itt csipkézett, rovátkolt szegély a köntös alján. (A Nagy szótár nem ismeri.)
- 12) *Hún kötés.* Átalában mesterséges kötetést akar jelenteni, minő a hunoknál lehetett; czélozva a ma is köznyelven forgó *kún* kötésre.

-245-

Az V. énekhez.

- 13) *Hadak utja*. Tejút az égen.
- 14) *Nagyobbik ura* a nőnek férje bátyja.
- 15) *Boza, kám*. Mint a *hún* és *kún* népek itala emlegettetik a krónikák által. Kölesből erjesztett sörféle folyadék.
- 16) *Huj! huj!* Egyike a legrégebb történeti szavainknak. Mint csatakiáltást adja krónikánk a régi magyarok szájába: „diabolica *huj! huj!* exclamatio.”
- 17) *Menye* olykor az idősb fivérnek az öcsöcsé' felesége, más kifejező szó hiányában. Egyébaránt a *nurust* jelenti rendesen.

A VII. énekhez.

- 18) *Cserge*, sátorféle. Perzsa szó, valamint a *sátor* is. Emlékiróinknál is fordul elő, ily összetételben: *csergesátor*.
- 19) *Johádzik* a fentebbi *joh* szótul, annyi, mintha *szivedzik*, *szivedezik* volna: az az enyhül, engesztelődik. E származtatást méltóbbnak tartom, mint *juhászodik* (mert a *juhász* szelid ember!) annyival inkább, mert vidékemen a nép nem mondja: juhászodik, hanem *juhádzik*, vagy *juházik*, a mi nyilván más eredetre utal. (A szekér *juha* is hihetően *joha* volt, *belrésze*.)
- 20) *Válasz*. Nemcsak *felelet* (ez a régieknél: választ), vagy elválasztó valami, hanem *választás* is (L. Szabó D. „Kisded szótár.”)
- 21) *Ketten* azaz: kettőjüket. Így használva már a XVI. századbeli „Adhortatio mulierum” című gúnyversben. „Ha minket isten ketten (kettőnket) összebir.”
- 22) *Öcsédnél*. Fiatalabb nő az idősbnek *öcs*. Innen az öcsém asszony is.

-246-

A VIII. énekhez.

- 23) *Aczélükör*. Nem csak *aczélból készült tükör*, mint a Nagy szótár magyarázza, sőt ilyet a mai nép nem is ösmer, hanem az a *gyújtó* karika-üveg, melyen, a babona szerint, hetedik gyermek meglátja a földalatt rejlő kincset; és így *tömör testeken* keresztül lát vele. Innen vétetett metaphorám. (Maglehet, az *aczél* jelző is épen gyújtó tulajdonságától ered.)
- 24) *Világfája*. Népmeséink is ösmernek ilyet. Ha már a végzet könyvét *rováson* képzeljük, ez élőfa kérge lehet a legméltóbb hely. A sibylláknál is *falevélen* volt írva.

A IX. énekhez.

- 25) *Tud*. Mystikus értelemben. *Tudós* asszony.
- 26) *Igazándi*. A mi komolyan, *serio* megy, nem játékból. Országos keletű szó, de az irodalom megvetette: ő tudja, miért.
- 27) *Lábol*. Nem csak azt teszi, midőn valaki a vizet *meglábolja*, azaz lábon menve átkel rajta; hanem az úzás egy nemét is, mely csupán láb segítségével történik, a kezek használata nélkül. Így jár az adoma báró W-ről, hogy efféle úzás közben megberetválkozott. – A kép ily lábolástól van véve.
- 28) Hogy a táltos nem a keresztyén, nem is más ismert aera szerint számít, hanem valamely *költött* időszámítás (teszem Hunor és Magyar regekorától) képzelendő: tán fölösleges is megjegyezni.
- 29) Népmeséinkből vett vonás a földből *kinövő* kard.
- 30) „Stella cadit, tellus tremit: en ego malleus orbis!”

-247-

A krónikák.

- 31) *Vágja kettő*. Helyesen *ketté*. De úgy is mondják, nálunk *csak* úgy; s ez által a licentiát igazoltnak vélem.
- 32) *Rend*. Tájjilag ma is csak *sor* értelmű. Itt a sátrak sorait jelenti.

A X. énekhez.

- 33) *Nyillal* nem *felkészülve*, hanem *nyilhuzás* vagy sorsvetés útján.
- 34) *Ajzotta*. Nyitotta. *Ajtó*, *ajak*.
- 35) *Megapolá*: Régiesen; megcsókolá.
- 36) *Két fele dülünk*. Két oldalra; egyik egy, másik más felé; t. i. a *nevetés miatt*; de a mit nem szükség hozzátenni.

- 37) *Folyam elve.* Folyamon túl. Régi. Kolozsvárnak egy része ma is *Hid-elve*. Így régen *Havas-elve*.
- 38) *Kezéhez békéll* v. *békélik*. Számtalanszor előfordul régi könyvekben, s az engesztelés módját jelenti, rendszeren kézcsókkal, vagy legalább kézfogással.

A XI. énekhez.

- 39) *Lá'-é*, vagy *lá'-e*. Valóban így ejtik Tisza Duna közt, a *lád-e* rövidítést még inkább megrövidítve. S a poesis ne használhatná az ilyet *alkalmilag*? Másutt kapva kap az ily hangzatos rövidítéseken.
- 40) *Góthol*. Tehettem volna; *gót-tal* s a rím úgy is megjárna. De nagy vidék így ejti a *hoz-hez* ragot. Az pereljen az én perlőimmal.
- 41) *Olyki*. Némely. *Ollyik*.
- 42) *Mersz*, mint a *félsz*. E kettő él ily formában. Véleményem szerint nem az ige második személye, hanem valóságos főnév, *sz* képzővel.
- 43) *Erkölc*s. Eigensinn. (Itt játék is van benne a *jellemhiányra*).
- 44) *Sajog*. Ragyog. Régiesen. („*Sajog* mint arany.”)
- 45) *Pandal*. Padmaly is; de amaz határozottabban: vizpartban vájt ür.
- 46) *Irdatlan*. A népmesék e szava nem oly *irdatlan* szó, mint látszik. Betűcserével annyi mint *irg-atlan*, a régi *irg* (jorg) tőből; tehát a. m. *irgalmatlan* (nagy). Azt gondolná az ember: *szemét*; pedig lám: *kincs*.

A XII. énekhez.

- 47) *Vún*. Vive. Jogos régi forma.
- 48) *Esennen*. Esdőleg. Régi szép szó.

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

39	Allj fel, öreg	Állj fel, öreg
54	megeresztett kantár-	megeresztett kantár,
61	sátor alól végre-	sátor alól végre,
197	Jó emlékezéssel	Jó emlékezéssel
216	V gy arra való	Vagy arra való
219	BUDA HALALA	BUDA HALÁLA

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK BUDA HALÁLA: HÚN REGE ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright

law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE

PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR

BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable

donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.